

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Diplomová práce

Etické aspekty v činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí

Vedoucí práce: Mgr. Michal Opatrný, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Petr Žíla

Studijní obor: Etika v sociální práci (kombinovaná forma)

Ročník: druhý

2013

Prohlášení:**Diplomová práce v nezkrácené podobě**

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedenými ustanoveními zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Ve Stříbře dne 28. 3. 2013

Podpis studenta

Poděkování:

Touto cestou bych rád poděkoval především Mgr. Michalovi Opatrnému, Dr. theol. za odborné vedení diplomové práce, podporu, vstřícnost a cenné rady. Rovněž bych rád poděkoval všem kolegům – pracovníkům sociálně-právní ochrany dětí, kteří se podíleli na praktické části mé práce vyplněním dotazníků.

Obsah

Úvod	6
1 Sociálně-právní ochrana dětí – historie, legislativa, organizační zabezpečení, financování.....	9
1.1 Základní vymezení pojmu.....	9
1.2 Stručně k historickému vývoji.....	10
1.3 Legislativní úprava.....	13
1.3.1 Mezinárodněprávní úpravy a normy.....	13
1.3.2 Zakotvení v právním řádu ČR.....	15
1.4 Organizační zabezpečení sociálně-právní ochrany dětí.....	15
1.4.1 Sociálně-právní ochrana dětí v systému státní správy.....	15
1.4.2 Realizátoři sociálně-právní ochrany dětí.....	16
1.5 Způsob financování sociálně-právní ochrany dětí.....	17
2 Výkon sociálně-právní ochrany dětí.....	19
2.1 Základní principy.....	19
2.2 Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na krajských úřadech.....	20
2.3 Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností.....	23
2.4 Předpoklady pro výkon pracovníka sociálně-právní ochrany dětí.....	28
2.5 Problémy kvalitního výkonu sociálně-právní ochrany dětí.....	30
2.6 Supervize v oblasti sociálně-právní ochrany dětí.....	33

3 Etika v sociální práci.....	36
3.1 Vymezení základních pojmů.....	36
3.2 Profese a profesní etika.....	38
3.3 Etika v sociální práci.....	40
3.4 Etické teorie.....	42
3.5 Hodnoty ve vztahu k sociální práci.....	45
3.6 Etické kodexy.....	48
3.7 Etické problémy.....	52
3.8 Etická dilemata.....	53
3.9 Typologie etických dilemat.....	55
3.10 Možné postupy při řešení etických dilemat.....	58
3.11 Způsoby přístupu sociálních pracovníků k praxi.....	60
4 Etické aspekty výkonu sociálně-právní ochrany dětí.....	62
4.1 Hypotézy a cíle šetření.....	62
4.2 Zdůvodnění hypotéz šetření.....	64
4.3 Metodika šetření.....	67
4.4 Výsledky šetření.....	68
4.5 Vyhodnocení šetření – diskuse.....	80
Závěr.....	85
Seznam použitých zdrojů.....	87
Seznam příloh.....	90
Přílohy.....	91
Abstrakt.....	97
Abstract.....	98

Úvod

Téma této diplomové práce bylo z mé strany zvoleno z několika důvodů. V první řadě podle mého názoru koresponduje s magisterským studijním oborem, který jsem si zvolil – Etika v sociální práci. My, studenti tohoto oboru na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, jsme se v průběhu studia seznámili s takovým pohledem na výkon sociální práce, který zohledňuje mimo jiné i etickou dimenzi profese sociálních pracovníků. Takový přístup je mi z osobního hlediska blízký a i mé předchozí bakalářské studium na Evangelické teologické fakultě v Praze v sobě spojovalo obor sociální práce a etiky. Při volbě tématu této diplomové práce jsem se tedy chtěl zaměřit na praktické propojení těchto dvou oborů.

Druhým důvodem je skutečnost, že v oblasti sociálně-právní ochrany dětí pracuji již asi patnáct let a s trochou nadsázky mohu říct, že jsem si tuto oblast sociální práce svým způsobem zamiloval, ale zároveň k ní získal i úctu a respekt. Tedy, abych byl přesný, můj respekt mají především všichni kolegové (či spíše kolegyně), kteří se této oblasti věnují, a kteří se jí snaží vykonávat nejlépe, jak umějí. Měl jsem možnost pracovat s ohroženými dětmi jak v nestátní organizaci, tak ve státní správě. V oblasti sociálně-právní ochrany dětí jsem působil na různých úrovních (na úradech – obecním, okresním i krajském). Zkušenosti získané během své dosavadní profesní praxe, bych rád využil při zpracování této diplomové práce.

Prvním dílčím cílem diplomové práce bude přiblížit problematiku výkonu sociálně-právní ochrany dětí v ČR – ukázat, že jde o oblast sociální práce, která je svým způsobem specifická a náročná. Druhým cílem je stručné teoretické uvedení do problematiky etiky v sociální práci. Rád bych definoval základní pojmy a témata, kterými se etika v sociální práci zabývá. Třetím cílem je pro mě realizace dotazníkového šetření, které by mělo využít jako teoretického základu informace z předešlých částí diplomové práce. Výzkum bude zaměřen na zjištění, jak jsou etické aspekty důležité pro pracovníky sociálně-právní ochrany dětí a nakolik se jim v praxi věnují. Výsledky šetření se pokusím stručně zanalyzovat. Hlavní cíl diplomové práce vychází z dílčích cílů. Rád bych dokázal, že sociálně-právní ochrana dětí je specifickou

oblastí sociální práce, při jejíž výkonu hrají etické aspekty velice důležitou roli. Zároveň bych rád praktickým výzkumem potvrdil svojí domněnku, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí si etickou náročnost svojí profese uvědomují, avšak v současně nastavených podmínkách (legislativních, organizačních, vzdělávacích) není etickým aspektům věnována odpovídající pozornost.

V úvodu práce bych chtěl představit sociálně-právní ochranu dětí, jako jednu z oblastí sociální práce. Domnívám se, že bude užitečné, stručně nastínit historický vývoj ochrany dětí, který se vykrytalizoval až do dnešní podoby, kdy se hlavním garantem zachování dětských práv stal stát. Výkon sociálně-právní ochrany dětí je vymezen právními předpisy, proto je bude vhodné rovněž alespoň rámcově představit. Vzhledem k tomu, že sociálně-právní ochrana dětí je realizována pracovníky na různých úrovních veřejné správy i mimo ni, bude nezbytné popsat organizační uspořádání výkonu této agendy.

Druhá část diplomové práce se bude zabývat již konkrétním výkonem sociálně-právní ochrany dětí, tak, jak je v praxi realizován. Pozornost budu věnovat především činnosti pracovníků na úrovni krajských úřadů a obecních úřadů s rozšířenou působností. Důvodem je skutečnost, že právě tyto pracovníci nesou na bedrech největší část přímé práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Na nich také leží břemeno největší zodpovědnosti. Z vlastní praxe a z výstupů jednoho zajímavého výzkumu bych chtěl poukázat na nejčastější a nejpálčivější problémy, se kterými se pracovníci sociálně-právní ochrany dětí potýkají.

Od sociálně-právní ochrany dětí odbočím v další části k tématu etiky v sociální práci. I zde bych rád nejprve definoval základní pojmy a postupně se zaměřil na etické aspekty, které sociální práci ovlivňují a dotýkají se jí. Zvláště se budu zajímat o eticky problematické a dilematické situace, pokusím se na základě odborné literatury seznámit čtenáře s jejich typologií a možnými způsoby řešení takových situací.

To, jakou roli hrají etické aspekty v praxi sociálně-právní ochrany dětí, bude tématem závěrečné části práce. Do ní bude zahrnut i praktický výzkum, který by měl poskytnout odpověď na otázku, jakou roli hrají etické aspekty v činnosti sociálních pracovníků vykonávající agendu sociálně-právní ochrany dětí. Podle mého mínění je totiž právě tato oblast sociální práce z hlediska eticky problematických situací značně

náročná na její výkon. Cílem dotazníkového průzkumu bude zjistit, zda i samotní sociální pracovníci, kteří agendu sociálně-právní ochrany dětí vykonávají, ji jako eticky náročnou vnímají, zda si uvědomují význam etiky pro svou práci a zda se tomuto tématu v praxi dostatečně věnují. Tento hlavní cíl dotazníkového šetření bude doplněn dílčími cíly, které budou představeny před prezentací výsledků výzkumu. Vzhledem k tomu, že jsem v současné době zaměstnán v oblasti sociálně-právní ochrany dětí na krajském úřadu, předpokládám, že se mi podaří výzkum zrealizovat a kolegové z obecních úřadů se dotazníkového šetření v dostatečné míře zúčastní.

Zdroji, které při zpracování této diplomové práce využiji, budou odborná literatura, související legislativní předpisy, dotazníkové šetření a vlastní zkušenosti získané při výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Pokud jde o literaturu, budu čerpat převážně z té od českých autorů, neboť výkon sociálně-právní ochrany dětí je realizován v každé zemi svým specifickým způsobem. Ve třetí části bude využita tuzemská i cizojazyčná literatura týkající se etiky v sociální práci.

1 Sociálně-právní ochrana dětí – historie, legislativa, organizační zabezpečení, financování

První část této diplomové práce bude věnována úvodu do problematiky sociálně-právní ochrany dětí, především v České republice. Po základním vymezení pojmů stručně nastíním historický vývoj ochrany práv dětí se zaměřením na vývoj institutu sociálně-právní ochrany dětí v systému státní správy. Dále seznámím s nejdůležitějšími legislativními předpisy a organizačním zabezpečením výkonu sociálně-právní ochrany dětí v naší zemi. Poslední podkapitola přiblíží současný systém financování této agendy.

1.1 Základní vymezení pojmu

Zákon v České republice definuje sociálně právní ochranu dětí zejména jako: „ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny“ a od 1. 1. 2013 též jako: „zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.“¹ Jedná se o komplexní činnost, kterou stát deklaruje a snaží se poskytovat zvláštní skupině svých obyvatel – dětem. Důvodem této snahy státu je ochrana dětí, především těch, které jsou ohroženy určitou specifickou situací. Okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana zaměřuje, je rovněž definován v zákoně.² Patří sem například děti, jejichž rodiče (nebo jiné osoby odpovědné za jejich výchovu) zemřeli, neplní nebo zneužívají své rodičovské povinnosti, ale i děti, které se samy dopouštějí trestných činů a přestupků, nebo které zanedbávají školní docházku či se opakovaně dopouštějí útěku od rodičů. Náleží sem pochopitelně i děti, na kterých byl spáchán trestný čin, nebo ty, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči. Sociálně právní ochrana je v České republice poskytována všem dětem. V plném rozsahu dětem, které na jejím území mají trvalý pobyt či jsou oprávněny zde pobývat (včetně žadatelů o udělení mezinárodní ochrany), v nezbytném rozsahu pak i všem ostatním dětem.³ Pro úplnost je třeba uvést, že dítětem rozumí

¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - §1.

² Tamtéž - § 6.

³ Tamtéž - § 2, § 37.

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v souladu s Úmluvou o právech dítěte, nezletilou osobu (člověk mladší osmnácti let, pokud podle zvláštního právního předpisu nedosáhl zletilosti dříve). Až na výjimky je sociálně-právní ochrana poskytována bezplatně.

Z jakého důvodu se stát snaží dětem poskytovat tuto specifickou ochranu? Je to především proto, že v dětství se formuje osobnost člověka a v tomto období života je každý jedinec fyzicky i psychicky zvlášť zranitelný. Stát sice nechce nahrazovat povinnosti a odpovědnost rodičů, ovšem je-li dítě nějakým způsobem ohroženo, přebírá určitou zodpovědnost za jeho ochranu. Jak uvidíme v následující části, ochrana dětí nebyla vždy samozřejmostí a systém sociálně-právní ochrany se postupně vyvíjel. Je třeba si na tomto místě také uvědomit, že ochrana dítěte v obecném smyslu je širším pojmem, než výše definovaná sociálně-právní ochrana (ochrana práv dětí je upravena v různých právních předpisech, nejen v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

1.2 Stručně k historickému vývoji

Pokud budeme sledovat vývoj postavení dítěte v našem kulturním prostředí, je třeba si uvědomit, že až do 4. století n. l. byla práva dítěte minimální. V antické době bylo dítě v podstatě bezprávným subjektem, moc otce v sobě zahrnovala jeho právo nad životem a smrtí svých dětí. Situace se začala pozvolna měnit až po vydání Ediktu milánského (r. 313 n. l.) a vydáním římského zákona (r. 374 n. l.).⁴ Díky vlivu křesťanství začal být prosazován koncept lidské důstojnosti a úcty k životu, i když k uznání plné důstojnosti člověka byla ještě dlouhá cesta. Církev se prostřednictvím některých svých řádů angažovala ve středověku v oblasti péče o chudé a nemocné, včetně dětí.

Právní ochrana dětí se ve svých počátcích zaměřovala zejména na ochranu majetku a osiřelé děti, až později se přidaly další oblasti – dětská chudoba, problematika dětské práce atd. Mezi významné legislativní předpisy vývoje sociálně-právní ochrany dětí v Evropě patří například přijetí prvního chudinského zákona v Anglii roku 1600,

⁴ KAHOUN, V.; a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II.*, s. 12.

který mimo jiné umožňoval oddělení dětí od rodičů, pokud byli rodiče chudí a nemohli se o své potomky dobře postarat.⁵ Významná byla druhá polovina 18. století, kdy se díky osvícenství začaly prosazovat myšlenky, které poukazovaly na to, že dětství je věk, který si zaslouhuje zvláštní ochranu. S průmyslovým rozvojem docházelo k tomu, že děti byly zneužívány k práci v továrnách jako levná pracovní síla. Reakcí na to bylo postupné vydávání zákonů, které dětskou práci nejprve omezovaly a později úplně zakázaly.⁶

Počátky moderní úpravy sociálně-právní ochrany dětí na území našeho státu se datují do druhé poloviny 19. století, kdy byl roku 1863 vydán říšský zákon domovský (č. 105 říšského zákoníku), který vymezoval péči o výživu a výchovu chudých, osiřelých a zanedbávaných dětí. Chudinskou péči charakterizovala její subsidiární povaha, nárok na ní vznikl až po vyčerpání jiných zákonných nároků na zaopatření. Některé tyto děti byly svěřovány do pěstounské péče, ostatní do sirotčinců a útulků. Je zajímavé, že již v této době byla jednoznačně preferována péče pěstounská před péčí kolektivní, přestože pěstounská péče v té době měla řadu nedostatků. Z počátku náležela povinnost postarat se o ohrožené děti a rodiny obcím, později (od roku 1901) byla chudinská péče přesunuta do kompetence vyšších úřadů veřejné správy.⁷ Důvody byly především finanční, neboť obce nedisponovaly dostatkem finančních prostředků.

Na začátku 20. století začaly se samosprávnými orgány spolupracovat skupiny osob, které měly zájem na poskytování pomoci opuštěným a zanedbávaným dětem. Vznikaly takzvané „okresní komise pro péči o mládež“, jejíž členové přijímali patronace nad potřebnými dětmi a starali se o rozdělení sbírek na děti a rovněž o jejich stravování.⁸

První světová válka po sobě zanechala mnoho osiřelých dětí a chudých rodin. Po vzniku samostatného Československa se změnila pozice okresních komisí pro péči o mládež, neboť se měnily v orgány výkonné a dostaly rovněž nový název – „okresní péče o mládež“, ze zemských komisí se staly „zemská ústředí péče o mládež“. Nově vytvořené ministerstvo sociální péče vydalo v roce 1921 jednotné stanovy,

⁵ PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 14.

⁶ KAHOUN, V.; a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II.*, s. 12.

⁷ Tamtéž, s. 13.

⁸ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář*, s. 10.

aktualizované znovu roku 1933, které upravovaly činnost okresní péče o mládež i činnost dobrovolné sociální péče (různé spolky a zařízení, které se rovněž věnovaly potřebným dětem).⁹ Aktivita okresní péče o mládež se zaměřovala na pomoc těhotným ženám, právní ochranu a pomoc potřebným dětem (osiřelým, nemanželským atd.), pomoc dětem ohroženým ve vlastních rodinách, realizaci prázdninových a ozdravných pobytů pro děti, pomoc mladistvým delikventům apod. Činnost okresních péčí o mládež výrazně ulevila obcím, na kterých do té doby ležela zodpovědnost při plnění povinností k opuštěným dětem. Mezi důležité právní dokumenty té doby patřilo např. vládní nařízení č. 20/1930 Sb., o hromadném poručenství, které zakotvilo povinnost okresních péčí o mládež při hájení práv a zájmů nezletilých poručenců.¹⁰

Do vývoje systému péče ochrany dětí v Československu zasáhla významně druhá světová válka a změny politických podmínek po roce 1948. Úkoly péče o ohrožené děti a mládež přešly na okresní a zemské národní výbory. Při národních výborech byly zřízeny komise okresní péče o mládež, z pracovníků spolků okresní péče o mládež se stali státní zaměstnanci. Významnými legislativními dokumenty té doby byl zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném a především zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže. Ten byl svým charakterem poplatný ideologickému názírání té doby, sociálně-právní ochranu definoval pouze jako výkon hromadného poručenství a opatrovnictví s tím, že stát přispíval na úhradu osobních potřeb dětí, které to potřebovaly.¹¹ Zákon zřizoval při okresních soudech úřadovny ochrany mládeže a sociálně-právní ochrana prakticky přešla do gesce ministerstva spravedlnosti. V oblasti náhradní rodinné péče došlo k zásadnímu obratu tím, že upřednostněna byla péče kolektivní (ústavní). V roce 1956 byly úřadovny ochrany mládeže zrušeny a jejich kompetence byly přeneseny zpět na národní výbory (ústředním orgánem se stalo ministerstvo školství).¹²

Důležitým milníkem bylo přijetí zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, kterému předcházelo úsilí odborníků z oboru pediatrie, psychologie i sociální práce prokázat, že na vývoj dítěte má dlouhodobá ústavní péče negativní dopad. Nový zákon o rodině upravoval mimo jiné zásahy státní moci do rodinných vztahů. Na základě zákona

⁹ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář*, s. 11.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹ Tamtéž, s. 13.

¹² KAHOUN, V.; a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II.*, s. 14.

č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy, byla sociálně-právní ochrana dětí začleněna do působnosti nově zřízeného ministerstva práce a sociálních věcí.¹³

Od druhé poloviny šedesátých let až do vydání zákona o sociálně právní ochraně dětí v roce 1999 zůstával stav v podstatě nezměněný. Činnost státních orgánů v České republice v oblasti sociálně-právní ochrany dětí upravoval zákon o rodině a předpisy o sociálním zabezpečení. Tato legislativní podoba však byla nevyhovující, proto bylo usnesením vlády z roku 1995 uloženo, aby byla sociálně-právní ochrana dětí ukotvena ve speciálním veřejnoprávním zákonném předpise.¹⁴

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, byl tedy přelomový v tom, že vznikla první samostatná norma pro postup státu a činnosti fyzických i právnických osob při zajištění práv dětí na příznivý vývoj a ochranu. Tento zákon byl postaven na zásadách, které respektují ústavní principy upravené Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod a Úmluvou o právech dítěte.¹⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, byl několikrát novelizován, v roce 2012 byla schválena poslední novela, která vešla v platnost od 1. 1. 2013.

1.3 Legislativní úprava

Výkon sociálně-právní ochrany dětí v České republice je upraven v právních předpisech různé právní síly. Jedná se o mezinárodní a ústavní dokumenty, zákony i ostatní prováděcí předpisy.

1.3.1 Mezinárodněprávní úpravy a normy

K mezinárodněprávním dokumentům ochrany práv dětí patří smlouvy, pakty, deklarace, nařízení a směrnice Evropské unie, doporučení a rezoluce Rady Evropy atd. Nejvýznamnějším mezinárodněprávním dokument v dané oblasti je Úmluva o právech dítěte, kterou naše republika ratifikovala v roce 1991. Podle čl. 10 Ústavy ČR platí, že ratifikované mezinárodní smlouvy jsou součástí právního řádu, a že její ustanovení jsou

¹³ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář*, s. 14.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁵ KAHOUN, V.; a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II.*, s. 17.

nadřazeny vnitrostátním právním normám. Úmluva o právech dítěte je rozdělena do tří částí, kdy ta první z nich obsahuje občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dítěte. Tato práva jsou implementována do právního řádu České republiky v rámci jednotlivých zákonů. Úmluvě o právech dítěte předcházela Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924 a Deklarace práv dítěte přijatá OSN v roce 1959.¹⁶ Podstatným předpisem ústavního charakteru je samozřejmě rovněž Listina základních práv a svobod, jejíž článek 32 je věnovaný ochraně rodiny a rodičovství.

Důležitým mezinárodněprávním dokumentem je Deklarace práv dítěte (vyhlášena roku 1959 Valným shromážděním OSN), která bývá nazývána též Chartou práv dítěte a je předchůdkyní Úmluvy o právech dítěte. Ve vztahu k ohroženým dětem je třeba zmínit dokumenty přijaté Haagskou konferencí – Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (roku 1980) a Úmluvu o ochraně dětí při mezinárodním osvojení (roku 1993).

Rovněž dokumenty přijaté Radou Evropy se týkají ochrany práv dětí. Jedná se o Evropskou sociální chartu, Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod, Evropskou úmluvu o osvojení dětí, Evropskou úmluvu o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy, Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí atd. Rada Evropské unie vydala např. směrnici č. 34/1994 o ochraně mladých lidí v práci a rezoluci z roku 1997 o nedoprovázených nezletilých, kteří jsou příslušníky třetích zemí.

Zmíněné mezinárodní dokumenty rozhodně nejsou vyčerpávajícím výčtem všech předpisů souvisejících s ochranou práv dětí. Jejich celkový počet je důkazem zájmu mezinárodních institucí o danou problematiku. Odkazy na další mezinárodně právní dokumenty lze najít na webových stránkách ministerstva práce a sociálních věcí (sekce sociálně-právní ochrana dětí – legislativa).

¹⁶ KAHOUN, V.; a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II*, s. 15.

1.3.2 Zakotvení v právním řádu ČR

Tak jako se sociálně-právní ochrany dětí dotýká celá řada mezinárodních dokumentů, je tomu tak i v právním řádu České republiky. Součástí ústavního pořádku je již zmíněná Listina základních práv a svobod. Zásadním právním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který byl již několikrát novelizován. Poslední novela, která vstoupila v platnost od 1. 1. 2013, přinesla podstatné změny v oblasti náhradní rodinné péče, dále například zavádí standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí, povinnost vypracování individuálního plánu dítěte apod. K zákonu č. 359/1999 Sb. se budu ve své diplomové práci opakovaně vracet.

Dalšími důležitými právními předpisy, které se výkonu sociálně právní ochrany dětí dotýkají, jsou zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 40/2000 Sb., trestní zákoník, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních atd.

Mezi ostatní předpisy patří prováděcí vyhlášky jednotlivých zákonů a instrukce vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí (např. o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech, o postupu při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí atd.). Obecně je možné říci, že ochrana dítěte v právním řádu ČR je upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly.

1.4 Organizační zabezpečení sociálně-právní ochrany dětí

V této kapitole se budu velice stručně věnovat organizačnímu zabezpečení sociálně-právní ochrany dětí.

1.4.1 Sociálně-právní ochrana dětí v systému státní správy

Jak jsem již dříve uvedl, ochrana dětí je v České republice garantována státem. Její výkon je však realizován především sociálními pracovníky na místní úrovni (přenesená působnost státní správy na samosprávu).¹⁷ Stát vytváří právní podmínky sociálně-právní

¹⁷ PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 27.

ochrany dětí, organizuje soudní moc, koordinuje a metodicky vede pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, financuje systém, kontroluje výkon sociálně-právní ochrany dětí, realizuje koncepční činnost. Samospráva (obce a kraje) v přímé či přenesené působnosti realizuje ve větší míře vlastní výkon sociálně-právní ochrany dětí, vytváří sítě podpůrných sociálních služeb v regionu atd.

1.4.2 Realizátoři sociálně-právní ochrany dětí

Poskytovatele sociálně-právní ochrany dětí vymezuje zákon.¹⁸ Ten rozděluje realizátory na orgány sociálně-právní ochrany dětí, jimiž jsou – krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, ministerstvo, Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí a od 1. 1. 2013 i krajské pobočky úřadů práce a na ostatní poskytovatele sociálně-právní ochrany dětí – obce v samostatné působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další fyzické či právnické osoby, pokud jsou výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny (tzv. pověřené osoby). Zjednodušeně je možné říci, že orgány sociálně-právní ochrany dětí mají při ochraně dětí více kompetencí i povinností, než osoby výkonem sociálně-právní ochrany dětí pověřené.

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady mají možnost sledovat ochranu práv dětí na místní úrovni, proto jim zákon ukládá nejvíce povinností. Činnosti sociálních pracovníků na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a rovněž činnosti pracovníků na krajských úřadech, budou věnovány následující části této práce, včetně části praktické. Dalším orgánem sociálně-právní ochrany dětí je ministerstvo práce a sociálních věcí, které plní především roli koncepční, metodickou a kontrolní. Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí se zabývá řešením otázek a případů spojených s ochranou dětí ve vztahu k cizině. Pobočky úřadů práce plní od 1. 1. 2013 některé úkoly spojené s vyplácením dávek pěstounské péče. Osobám pověřeným k výkonu sociálně-právní ochrany dětí vymezuje činnosti, které mohou vykonávat na poli sociálně-právní ochrany dětí, zákon jednoznačným výčtem.¹⁹ Patří sem například vyhledávání dětí, na které se sociálně-právní ochrana vztahuje, pomoc rodičům při řešení výchovných problémů dětí, poradenská činnost, zřizování zařízení

¹⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 4.

¹⁹ Tamtéž- § 48, odst. 2.

sociálně-právní ochrany dětí, činnosti v oblasti zprostředkování náhradní rodinné péče atd.

1.5 Způsob financování sociálně-právní ochrany dětí

Tato kapitola bude věnována způsobu financování sociálně-právní ochrany dětí, respektive pouze té jeho části, které souvisí s výkonem agendy na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Tam totiž leží těžiště celého výkonu sociálně-právní ochrany dětí, pokud jde o státní správu. Seznámení se způsobem financování výkonu sociálně-právní ochrany dětí na jiných úrovních a mimo státní správu, považují nyní za nadbytečné.

V současné době je systém financování nastaven tak, že ve státním rozpočtu České republiky je v kapitole Všeobecná pokladní správa zařazen samostatný dotační titul označený „Dotace na výkon činnosti vykonávané obcemi s rozšířenou působností v oblasti sociálně-právní ochrany dětí.“ Tato dotace je poskytována na základě § 58 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který zakotvuje, že náklady vzniklé s výkonem sociálně-právní ochrany dětí nese stát, není-li stanoveno jinak. Jde tedy o účelovou neinvestiční dotaci, která je obcím s rozšířenou působností a hl. městu Praze poskytována ze státního rozpočtu ministerstvem. Výše této částky činila v letech 2009 – 2012 každý rok 739 447 000,- Kč.

Metodika ministerstva financí, která je každý rok aktualizována, vymezuje okruh osobních, věcných a provozních nákladů, spojených s výkonem sociálně-právní ochrany dětí, na jejichž úhrady lze dotaci využít. V praxi bývá dotace obcím vyplácena ve čtvrtletních zálohách, přičemž na konci kalendářního roku jsou zálohy předmětem finančního vypořádání.

Jednotlivým obcím s rozšířenou působností je dotace na výkon sociálně-právní ochrany dětí rozdělována na základě počtu evidovaných případů. Tím se ministerstvo snaží alespoň částečně zohlednit rozdíly ve vytíženosti jednotlivých obecních úřadů. Údaje potřebné pro stanovení výše dotace jsou získávány ze statistických výkazů, které pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech každý rok vyplňují. Při výpočtu se vychází z celkového počtu pracovníků, kteří agendu zajišťují, z počtu

evidovaných případů (tzv. Om a Nom spisy a počty žadatelů o náhradní rodinnou péči) a z celostátního průměru počtu případů připadajících na jednoho pracovníka sociálně-právní ochrany dětí. Tento systém však není zcela objektivní, neboť ne úplně zohledňuje náročnost jednotlivých případů, nezohledňuje čas strávený při cestách pracovníků k okresním soudům a dalším institucím (rozdílný u větších a menších měst), atd. Proto se uvažuje o změně systému výpočtu dotací. Na konci každého kalendářního roku je dotace zúčtována a obce mohou v případě nedostatku financí žádat ministerstvo financí o doplatek a navýšení dotace na následující rok. Většina obcí s rozšířenou působností každoročně dotaci plně vyčerpá a musí ještě „dotovat“ výkon sociálně-právní ochrany dětí z vlastního rozpočtu.

Důvod, proč alespoň stručně zmiňuji způsob financování výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů je především ten, že souvisí s některými problémy při jejím výkonu (podrobněji v části 2.5). Jde zejména o personální poddimenzovanost výkonu agendy na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Tajemníci obecních úřadů nechtějí přijímat další pracovníky, pokud jim stát negarantuje navýšení účelové dotace. Přetíženost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí pak sebou nese další problémy a ovlivňuje kvalitu jejich práce.

2 Výkon sociálně-právní ochrany dětí

V předchozí části jsem mimo jiné nastínil okruhy, kterými se jednotlivé instituce a subjekty v oblasti sociálně-právní ochrany dětí zabývají. Nyní bych chtěl být konkrétnější, pokusím se popsat nejdůležitější činnosti, které sociální pracovníci v oblasti ochrany dětí vykonávají. Tento popis je důležitý pro další, praktickou část této práce. Podrobně se zaměřím na činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na krajských úřadech a obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, neboť zde, jak jsem již uvedl, podle mého názoru leží praktické těžiště výkonu této agendy. Činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí v jiných institucích (ministerstvo, Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí, atd.) se nebudu dále detailně věnovat. Ještě před tím ovšem shrnu základní principy a zásady výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

2.1 Základní principy

Z mezinárodních i národních legislativních dokumentů lze odvodit hlavní principy či zásady výkonu sociálně-právní ochrany dětí v ČR. Ve zkrácené podobě shrnuji jejich podobu tak, jak bývají obvykle uváděny.²⁰

- Předním hlediskem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte (zájem dítěte nelze podřadit zájmu rodičů, státu apod.).
- Sociálně-právní ochrana se poskytuje všem dětem (bez rozdílu pohlaví, rasy, náboženství, sociálního původu, apod.).
- Sociálně-právní ochrana se poskytuje až na výjimky bezplatně.
- Sociálně-právní ochrany dětí se poskytuje všem nezletilým dětem mladším osmnácti let, pokud nenabyly zletilosti dříve.

²⁰ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář*, s. 7.

- Stát je odpovědný za ochranu dětí před jakýmkoliv násilím a za ochranu jejich zdravého vývoje. Stát však nenahrazuje odpovědnost a povinnosti rodičů a nezasahuje do jejich zodpovědnosti, nejsou-li práva či vývoj dětí ohroženy.
- Orgány působící na úseku ochrany dítěte jsou soudy a orgány určené zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Tu dále zajišťují kraje a obce v samostatné působnosti a pověřené fyzické a právnické osoby.
- Zásadní v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je princip preventivního působení na rodinné vztahy, jsou-li zasaženy tak, že přichází v úvahu působení státu.
- Důraz je položen rovněž na ochranu dětí před sociálně nežádoucími jevy.
- Děti přechodně nebo trvale zbavené rodinného prostředí mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou v podobě některé z forem náhradní výchovy.
- Orgánům sociálně-právní ochrany dětí se ukládá povinnost sledovat výkon ústavní a ochranné výchovy.
- Cílem sociálně-právní ochrany je rovněž sanace rodin.

2.2 Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na krajských úřadech

Pracovníci krajských úřadů a Magistrátu hl. města Prahy, který má ve struktuře státní správy ČR obdobné postavení, vykonávající agendu sociálně-právní ochrany dětí, mají v systému ochrany práv dětí své zvláštní postavení a úkoly. Krajské úřady patří mezi tzv. orgány sociálně-právní ochrany dětí. Následující výčet činnosti nebude beze zbytku vyčerpávající, ale dostačující, pro potřeby této diplomové práce.

Sociálně-právní ochrana dětí je specifickou agendou státní správy, která se značně odlišuje od ostatních úseků práce sociálních odborů na krajských a obecních úřadech. Počet pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na jednotlivých krajských úřadech se liší, dosud není stanoveno žádné kritérium, které by tento počet vztahovalo např. k počtu případů či dětí, se kterými se v daném kraji pracuje. Určitou změnu v tomto ohledu mají přinést právě zaváděné standardy výkonu sociálně-právní ochrany

dětí, především ale na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Počty pracovníků jsou tak na krajských úřadech různé, alespoň částečně se dá říci, že jsou závislé na velikosti kraje a počtu jeho obyvatel.

Vzhledem k tomu, že krajské úřady mají důležité úkoly při zprostředkování náhradní rodinné péče (osvojení a pěstounská péče), obvykle je na krajském úřadu vyčleněn jeden nebo více pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, kteří se věnují této agendě. Na většině krajských úřadů působí kromě sociálních pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče i psycholog. Další pracovník nebo pracovníci se věnují ostatním úkolům z oblasti ochrany práv dětí.

Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na krajských úřadech je určována především zákony (zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, správním řádem, zákonem o krajích atd.), vyhláškami, instrukcemi a metodickými pokyny ministerstva.

Krajské úřady metodicky vedou sociální pracovníky na úseku sociálně-právní ochrany dětí v kraji a v rámci této činnosti zabezpečují jednotný postup obecních úřadů při aplikaci právních předpisů a metodických pokynů. Toto metodické vedení se realizuje konzultačními dny, osobním a telefonickým poradenstvím, účastí pracovníků krajských úřadů na případových konferencích atd. V praxi to znamená, že pracovníci obecních úřadů se obracejí na pracovníky krajských úřadů, pokud potřebují zkonzultovat složitější případ, vyložit nové právní předpisy apod. Poradenství jsou povinni poskytnout pracovníci krajských úřadů pochopitelně i rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu dětí.²¹

Krajské úřady vykonávají rovněž kontrolní činnost podřízených správních orgánů na úseku sociálně-právní ochrany dětí (obecní úřady obcí s rozšířenou působností). Současně jsou oprávněny ke kontrole a prošetření postupu sociálních pracovníků obcí a obcí s rozšířenou působností v případech, kdy občané nejsou spokojeni s postupem pracovníka sociálně-právní ochrany dětí a vedoucí tohoto pracovníka stížnost zamítl.²² Ve vztahu k obecním úřadům obcí s rozšířenou působností plní krajské úřady rovněž funkci odvolacího orgánu příslušného pro přezkum rozhodnutí vydaných ve správním řízení.

²¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 9.

²² MOTEJL, O.; a kol. *Stanoviska 2. Rodina a dítě*, s. 22.

Významnou úlohu má krajský úřad vůči tzv. pověřeným osobám. To jsou fyzické nebo právnické osoby (těch je většina), které poskytují sociálně-právní ochranu na základě rozhodnutí o pověření k výkonu takové činnosti. Právě tato rozhodnutí vydávají krajské úřady. Pověřené osoby pak mohou vykonávat v sociálně-právní ochraně činnosti, vymezené zákonem.²³ Pracovníci krajských úřadů vydávají pověřeným osobám nejen zmíněná rozhodnutí, ale zároveň např. evidují personální změny, vyžadují zprávy o činnosti a provádějí rovněž kontrolní činnost u těchto osob. Krajský úřad, který rozhodnutí o pověření vydal, může při naplnění zákonných podmínek toto pověření rovněž odejmout.²⁴

Kraje v samostatné působnosti mohou zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany, mezi která patří zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, výchovně rekreační tábory pro děti a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP). Krajské úřady rozhodují o přiznání státního příspěvku, z něhož jsou ZDVOP financovány. U těchto zařízení provádějí pracovníci krajských úřadů rovněž kontrolní činnost.

Zásadní důležitost hrají krajské úřady při zprostředkování náhradní rodinné péče, osvojení a pěstounské péče (včetně pěstounské péče na přechodnou dobu). Pracovníci krajských úřadů vedou pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče evidenci dětí i evidenci žadatelů.²⁵ Od pracovníků obcí s rozšířenou působností obdrží spisovou dokumentaci (jak dětí, tak žadatelů), kterou zaevidují a dále s ní pracují. Krajský úřad vede správní řízení o zařazení žadatelů do evidence a před vydáním rozhodnutí je povinen zajistit odborné posouzení těchto osob. U žadatelů se posuzuje zdravotní i psychický stav, předpoklad vychovávat dítě, motivace k osvojení či pěstounské péči, bezúhonnost atd. V rámci odborného posouzení zajišťuje krajský úřad přípravu osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny a poskytuje těmto osobám poradenskou pomoc.²⁶ Přípravu realizují pracovníci krajských úřadů buď sami, nebo (častěji) ve spolupráci s dalšími odborníky. Neprodleně po odborném posouzení rozhoduje krajský úřad o zařazení nebo nezařazení žadatelů do evidence. Zjistí-li krajský úřad, že v evidenci žadatelů je zařazen vhodný žadatel pro některé ze

²³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 48.

²⁴ Tamtéž - § 50.

²⁵ Tamtéž - § 22.

²⁶ Tamtéž - § 11.

zařazených dětí, oznámí písemně tuto skutečnost vytipovanému žadateli, který má následně právo se seznámit s dítětem a ve stanovené lhůtě podat žádost o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo pěstounů.²⁷ Po svěření dítěte do předadopční či předpěstounské péče, provádí pracovníci krajských úřadů šetření v rodinách, které se dítě převzaly. Do konce roku 2012 přihlížel při zprostředkování náhradní rodinné péče krajský úřad k doporučení poradního sboru, který byl pro tento účel zřizován. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí činnost poradních sborů pro zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče zrušila. Krajský úřad je podle zákona též povinen alespoň jednou za rok zabezpečit konzultace o výkonu pěstounské péče.²⁸ Tato povinnost bývá obvykle naplňována setkáními pracovníků krajského úřadu s pěstounskými rodinami (jednodenními i vícedenními).

2.3 Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností

Jak jsem již předeslal, nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí, ukládá zákon obecním úřadům, resp. obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Ty jsou ve struktuře státní správy článkem mezi krajskými a obecními úřady a oproti obecním úřadům mají některé speciální povinnosti a zvláštní působnost. To se týká i agendy sociálně-právní ochrany dětí. Mezi obecní úřady obcí s rozšířenou působností patří vybrané městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů a v Praze úřady pověřených městských částí.

Na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností se pracovníci sociálně-právní ochrany dětí rozdělují většinou na ty, kteří se věnují agendě náhradní rodinné péče, na kurátory pro děti a mládež a na ostatní pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. Na některých úřadech jsou zvláště vyčlenění pracovníci pro terénní práci s rodinou, nebo pro práci s dětmi – oběťmi trestného činu a syndromem CAN (týrané, zneužívané nebo zanedbávané děti). Na menších obecních úřadech vykonávají tyto agendy pracovníci kumulovaně. Na větších úřadech jsou zřízena samostatná oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

²⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 24.

²⁸ Tamtéž - § 11.

Činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů s rozšířenou působností je určována stejnými předpisy, které jsem uvedl v předchozí části u pracovníků krajských úřadů (zákony, vyhlášky, instrukce, metodiky atd. – podrobněji uvedeno v části 1.3 této práce).

Prvním úkolem pracovníků sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností (dále budu někdy uvádět jen „pracovníků SPOD“) je preventivní a poradenská činnost. Jak uvádí zákon,²⁹ patří sem povinnost sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, sledovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti. Pracovníci SPOD mohou pořádat přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů s dětmi. Především však mají pomáhat rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě. To se prakticky děje poskytováním poradenství přímo pracovníky SPOD nebo jeho zprostředkováním. Poradenská činnost je poskytována na úřadech, případně v rodinách či jiném prostředí. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí dává obecním úřadům obcí s rozšířenou působností možnost uložit rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, pokud nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dětí svými silami.³⁰ Jedná se o důležité ustanovení zákona v oblasti poradenství, které se může uplatnit např. při sporech o úpravě výchovy a výživy dětí nebo úpravě rodičovského styku s dětmi. Do činnosti pracovníků SPOD však přináší i otázky – vystupovat v roli orgánu, který něco přikazuje a může vymáhat i pod hrozbou pokuty (v rozporu s podpůrnou funkcí pro rodinu), nechat službu rodiče uhradit či jí uhradit z vlastních prostředků dotace na výkon SPOD (ne všechny odborné služby tohoto typu jsou poskytovány zdarma) atd.

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností mohou, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, využít některá výchovná opatření.³¹ Konkrétně se jedná o možnost vyslovení napomenutí pro dítě, rodiče či jinou osobu odpovědnou za výchovu dítěte. Dále pak stanovení dohledu nad dítětem a uložení dítěti či rodičům omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte (zákaz určité činnosti, zákaz návštěvy určitých míst atd.). Další výchovná opatření byla zavedena po novele od roku 2013.

²⁹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 10 a § 11.

³⁰ Tamtéž - § 12.

³¹ Tamtéž - § 13.

Pracovníci SPOD podávají rovněž návrhy k soudu na různá opatření na ochranu dětí. Jedná se o návrhy na nařízení ústavní výchovy či na svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, návrhy na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, návrhy na svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu atd.³² Před podáním vyjmenovaných návrhů jsou pracovníci SPOD povinni v rámci případové konference předem projednat důvody pro podání těchto návrhů.

Nezastupitelnou úlohu mají obecní úřady s rozšířenou působností v případech, kdy se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. V tomto případě jsou pracovníci SPOD povinni podat neprodleně návrh k soudu na vydání předběžného opatření, kterým se dítě svěří do péče vhodné osoby či zařízení.³³

Mezi další úkoly obecních úřadů obci s rozšířenou působností patří sledování dodržování práv dětí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Pracovníci SPOD jsou povinni minimálně jednou za 3 měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova a zároveň rovněž jednou za tři měsíce navštívit rodiče takového dítěte.³⁴ Obecní úřad obce s rozšířenou působností vydává písemný souhlas k pobytu dítěte umístěného v ústavním zařízení u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob.³⁵ Tento souhlas je pro ředitele ústavního zařízení závazný.

Již jsem uvedl, že specifické úkoly mají v sociálně-právní ochraně dětí sociální kurátoři pro děti a mládež. Již několikrát zmíněná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přinesla termín sociální kurately do zákona. Sociální kuratelu tedy vykonává kurátor pro děti a mládež, jehož hlavním úkolem je provádění opatření směřujících k odstranění nebo zmírnění poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte.³⁶ Kurátoři pro děti a mládež se účastní přestupkových řízení a trestních řízení vedených proti mladistvým a řízení o činech jinak trestných u dětí mladších 15 let. Dále navštěvují nejen děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochranou výchovou, ale rovněž mladistvé vzaté do vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Spolupracují se středisky Probační a mediační služby, a to především při zjišťování

³² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 14.

³³ Tamtéž - § 16.

³⁴ Tamtéž - § 29.

³⁵ Tamtéž - § 30.

³⁶ Tamtéž - § 31.

rodinných poměrů a při výkonu opatření uložených dětem a mladistvým v trestních řízeních. Poskytují rovněž pomoc dětem a mladistvým po propuštění z ústavní a ochranné výchovy a po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby. V oblasti prevence se kurátoři pro děti a mládež zaměřují na nabízení programů pro využití volného času, sledují u dětí projevy nesnášenlivosti a násilí a snaží se zabránit pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní skupiny dětí.³⁷

Důležité povinnosti a kompetence mají pracovníci SPOD i v oblasti osvojení a pěstounské péče.³⁸ Vyhledávají děti vhodné do náhradní rodinné péče i vhodné fyzické osoby – budoucí osvojitele nebo pěstouny. Obecní úřady obce s rozšířenou působností přijímají žádosti o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče a vedou příslušnou spisovou dokumentaci, kterou dále postupují krajskému úřadu. Následně pak pracovníci SPOD rozhodují o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo fyzické osoby, která má zájem stát se pěstounem. Pracovníci SPOD rovněž přijímají písemný souhlas rodiče k osvojení dítěte. Obecní úřad obce s rozšířenou působností sleduje vývoj dětí, svěřených do výchovy jiných osob než rodičů, přitom jsou pracovníci SPOD povinni navštěvovat pravidelně rodinu, kde takové dítě žije (u pěstounské péče). Od 1. 1. 2013 obecní úřady obcí s rozšířenou působností navrhuje pěstounům dohody o výkonu pěstounské péče a jako jeden ze subjektů je mohou i uzavírat.³⁹ Pokud k tomu dojde, jsou povinny naplňování dohody o výkonu pěstounské péče sledovat a realizovat.

Na základě žádosti soudu podávají pracovníci SPOD zprávy o skutečnostech potřebných pro rozhodování o úpravě poměrů nezletilých dětí a zpracovávají návrhy na opatření ve věcech jejich další výchovy. Zastupují nezletilé děti při jednáních soudu v postavení opatrovníka, mohou vykonávat funkci poručníka dítěte a činí před soudem neodkladné úkony v zájmu dítěte. Mohou zajišťovat stanovisko dětí při projednávání všech záležitostí, které se jich týkají. Poskytují pomoc při uplatňování nároku dítěte výživné a při vymáhání vyživovací povinnosti k dítěti, včetně pomoci při podávání návrhu k soudu. Při podezření ze spáchání trestného činu proti dítěti zpracovávají podněty na zahájení trestního stíhání osob odpovědných za výchovu dítěte.

³⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 32.

³⁸ Tamtéž - § 19 až 22.

³⁹ Tamtéž - § 47b.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí zavádí do této oblasti sociální práce standardy kvality, kterými jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí povinny se řídit. Jedná se o první agendu ve státní správě vůbec, pro kterou jsou takto pojaté standardy zpracovávány. Upravuje je podrobně prováděcí vyhláška k zákonu a pracovníci SPOD jsou povinni se jimi řídit nejpozději od 31. 12. 2014 (toto datum je stanoveno v přechodných ustanoveních novely). Novela přinesla pro pracovníky SPOD i některé další povinnosti, např. pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a zpracovat na základě tohoto vyhodnocení individuální plán ochrany dítěte.⁴⁰ Dále pak povinnou realizaci případových konferencí ve vyjmenovaných situacích,⁴¹ již zmíněné povinnosti při uzavírání a realizaci dohod o výkonu pěstounské péče atd.

Zákon opravňuje pracovníky SPOD v souvislosti s plněním svěřených úkolů navštěvovat obydlí dítěte a jeho rodiny a zjišťovat v místě bydliště, ale i ve škole, ve zdravotnickém zařízení a v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje, jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte o něj pečují a v jakých podmínkách žijí.⁴² Pracovníci SPOD jsou oprávněni poříditi obrazové a zvukové záznamy dítěte a prostředí, v němž se nezletilý zdržuje, je-li to třeba pro účely ochrany práv dítěte. Obecní úřady obce s rozšířenou působností jsou povinny vést evidenci a spisovou dokumentaci ohrožených dětí, přičemž spisová dokumentace obsahuje zejména osobní údaje dětí a jejich rodičů, údaje o výchovných poměrech, záznamy o výsledcích šetření v rodině, záznamy z jednání, kopie podání soudům a jiným státním orgánům, písemná vyhotovení rozhodnutí soudů atd.⁴³ Rozsah evidence dětí a obsah spisové dokumentace o dětech upravuje podrobně směrnice MPSV.⁴⁴

I když není uvedený výčet činností pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností vyčerpávající, zřetelně dokumentuje, jak jsou úkony vykonávané těmito sociálními pracovníky různorodé a velmi obtížně kvantifikovatelné. Jejich klienti (děti a rodiny) řeší různé závažné situace, vyžadující různou míru a délku intervence.⁴⁵ Pracovníci SPOD opětovně a dlouhodobě upozorňují

⁴⁰ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 10.

⁴¹ Tamtéž - § 14.

⁴² Tamtéž - § 52.

⁴³ Tamtéž - § 54 a 55.

⁴⁴ Směrnice Ministerstva práce a sociálních věcí, č. j.: 21 – 42246/2002 ze dne 29. 10. 2002.

⁴⁵ BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠTASTNÁ, A. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*, s. 8.

na skutečnost, že jsou přetížení, a že nemají dostatečnou kapacitu pro přímou práci s rodinami a dětmi. Je přitom jasné, že pro kvalitní výkon sociálně-právní ochrany dětí je nutné, aby měli sociální pracovníci dostatek času navštěvovat dítě i jeho rodinu a pracovat s nimi. Na tuto skutečnost se snaží reagovat již zmíněné zaváděné standardy kvality, které omezují maximální počet dětí a rodin, kterým by se měli pracovníci SPOD věnovat.⁴⁶ Existují i další problémy – např. nedostatečná síť podpůrných a návazných sociálních služeb, které realizaci výkonu sociálně-právní ochrany dětí komplikují a stěžují. Z těchto důvodů, ale i z podstaty náplně práce pracovníků SPOD samotné, se dá snadno odvodit, že na tyto sociální pracovníky jsou kladeny značné nároky odborné, ale i osobnostní. Jak se budu snažit ukázat dále, často jsou pracovníci SPOD vystaveni i eticky náročným situacím, možná ve vyšší míře, než většina ostatních sociálních pracovníků. Dříve, než se dostanu k tomuto tématu, se ještě krátce zastavím u odborných požadavků na pracovníky sociálně-právní ochrany dětí a u jejich vzdělávání.

2.4 Předpoklady pro výkon pracovníka sociálně-právní ochrany dětí

Požadavky pro výkon pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, respektive obecně pro výkon profese sociálního pracovníka, jsou zakotveny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.⁴⁷ Kromě obecných předpokladů – způsobilosti k právním úkonům, trestní bezúhonnosti a zdravotní způsobilosti, se jedná o následující odborné požadavky. Vysokoškolské vzdělání ve vybraných studijních oborech (sociální práce, sociální pedagogika, speciální pedagogika atd.), nebo vyšší odborné vzdělání v obdobně zaměřených studijních oborech, případně absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů ve vybraných oborech v rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu sociálního pracovníka v trvání nejméně 5 let (za podmínky jakéhokoliv ukončeného vysokoškolského vzdělání) nebo 10 let (za podmínky středního vzdělání s maturitní zkouškou v oboru sociálně právním, ukončeného nejpozději dne 31. 12. 1998). V souladu s přechodným ustanovením v § 120 zákona

⁴⁶ Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochrany dětí ze dne 17. 12. 2012 příloha č. 1 Standardy kvality sociálně-právní ochrany, kritérium 8d.

⁴⁷ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů - § 110.

č. 108/2006 Sb., jsou pracovníci SPOD povinni doplnit si případně zmíněné vzdělávací kurzy ve lhůtě do 10 let od nabytí účinnosti tohoto zákona (od 1. 1. 2007).

Každý pracovník sociálně-právní ochrany dětí ve státní správě by měl rovněž prokázat tzv. zvláštní odbornou způsobilost, přičemž tato povinnost vychází ze zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů a z vyhlášky č. 512/2002 Sb., o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů. Zvláštní odborná způsobilost se skládá ze dvou částí – obecné a odborné. Obecná část zahrnuje znalost základů fungování veřejné správy (např. znalost zákona o obcích, znalost zákona o správním řízení atd.), odborná část zahrnuje znalosti nezbytné k výkonu činností stanovených zvláštními právními předpisy (speciální zákony a vyhlášky atd.). Úředník je povinen prokázat zvláštní odbornou způsobilost do 18 měsíců od vzniku pracovního poměru k územnímu samosprávnému celku.

Kromě odborných požadavků se ve vztahu k profesi sociálních pracovníků hovoří rovněž o osobnostních předpokladech pro její výkon. Odborníci uvádějí, že podstatné je mít především vlastnosti zralé osobnosti.⁴⁸ Jedná se o citovou vyrovnanost a stálost, schopnost empatie, životní optimismus, atd. Sociální pracovník by měl mít všeobecné vzdělání a rozhled, měl by zvládat komunikaci s lidmi, což je podstatou jeho práce.

Komplexně se snaží na předpoklady a profesi sociálního pracovníka podívat T. Pemová a R. Ptáček.⁴⁹ Profesionálním sociálním pracovníkem je podle nich ten, kdo dosáhl předepsaného vzdělání, cíleně pracuje se svou profesní zkušeností a řídí se etickými pravidly a hodnotami. Zmiňují skutečnost ze zahraničí, kde není neobvyklé, že pro výkon sociálně-právní ochrany dětí je požadováno i určité specializační vzdělávání, zaměřené především na nácvik praktických dovedností. V průběhu tohoto procesu mohou sociální pracovníci vykonávat svou profesi jen pod vedením zkušenějšího pracovníka. S tématem mé diplomové práce souvisí i další jejich názor, že sociální pracovník by se měl s klienty setkávat nejen na úrovni profesní role, ale i na úrovni ryze lidské, a že sociální pracovníci velice často naráží rovněž na otázky etické.

⁴⁸ NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce – její vývoj a metodické postupy*, s. 113.

⁴⁹ PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 121.

Alespoň zmínit je v této kapitole třeba rovněž následný osobnostní rozvoj a potřebu celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků. I v oblasti sociálně-právní ochrany dětí se u nás již naštěstí čím dál častěji setkáváme s praxí supervize, mentoringu, intervize a podobných postupů, které mohou podstatně zkvalitnit výkon této agendy a pomáhají sociálním pracovníkům před vznikem takových jevů, jako je syndrom vyhoření, či syndrom pomáhajících profesí.⁵⁰

2.5 Problémy kvalitního výkonu sociálně-právní ochrany dětí

V poslední kapitole druhé části této práce, bych se rád stručně zmínil o některých problémech, které pracovníkům SPOD, výkon jejich činnosti komplikují. Nejde rovněž o vyčerpávající přehled, ale spíše o postřehy z praxe – mé osobní a především kolegů, pracovníků SPOD. K jednotlivým bodům této kapitoly se budu vracet i v dalších částech.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí zpracoval v roce 2009 projekt, který byl zaměřen na kvantifikaci úkonů vykonávaných v rámci sociálně-právní ochrany dětí, ale i na zjištění vytiženosti pracovníků SPOD, na hlavní zdroje zátěže pracovníků SPOD atd. Výsledky tohoto výzkumu byly publikovány v roce 2010.⁵¹ Při realizaci výzkumu byli osloveni všichni pracovníci SPOD na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a městských částí statutárních měst.

Dotazníkové šetření na jednotlivých odděleních sociálně-právní ochrany dětí potvrdilo především nedostačující personální zajištění této agendy. To se týkalo prakticky všech pracovišť v republice. Sociální pracovníci si stěžovali na vyčerpanost a frustraci. Uváděli, že nemají dostatek času na práci s ohroženými dětmi a rodinami.⁵² Tento problém je letitý a na základě vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že s ním bojují pracovníci SPOD prakticky na všech úrovních a ve všech regionech. Průzkum ukázal, že disproporce mezi reálnými a požadovanými počty pracovníků

⁵⁰ PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 128.

⁵¹ BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠTASTNÁ, A. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*, s. 6.

⁵² Tamtéž, s. 93.

SPOD činila celorepublikově rozdíl 2,3 pracovního úvazku.⁵³ Praktický dopad tohoto stavu je takový, že sociální pracovníci na úřadech mívají pocit, že stíhají pouze nejnutnější pracovní úkony a nemají čas na vlastní sociální práci s rodinou, především prevenci. Zároveň může vznikat rivalita a averze mezi nimi a sociálními pracovníky nestátních organizací, kteří si mohou do značné míry stanovit počet klientů (dětí a rodin), se kterými budou pracovat. Reakcí na tento stav je již zmíněná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která v zaváděných standardech omezuje maximální počet rodin, se kterými by pracovník SPOD měl pracovat. Důvodem, proč se vedoucí úřadů brání navýšení počtů sociálních pracovníků je především finanční a souvisí se systémem financování agendy SPOD.

Dalším z problémových aspektů při výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úřadech je vysoké zatížení administrativou. To souvisí pochopitelně rovněž s personálním poddimenzováním. Pracovníci SPOD jsou povinni vést spisovou dokumentaci ke každému dítěti, vyplňovat rejstříky podle instrukce MPSV, na vyžádání podávat zprávy ostatním státním orgánům (soudům, policii atd.), pořizovat zápisy ze všech jednání a šetření, zpracovávat roční statistické výkazy apod. Novela zákona přináší v této oblasti další povinnosti – zpracovávat formulář vyhodnocování situace dítěte a individuální plán ochrany dítěte. Z výše uvedeného výzkumu však vyplývá, že pracovníci SPOD si uvědomují význam většiny administrativních úkonů, souhlasí s tím, že nic z vyjmenovaného není beze smyslu.⁵⁴ Řešení tak můžeme nalézat spíše v zjednodušení a zefektivnění vedené dokumentace (např. její elektronizací, zavedením propojených informačních systémů atd.), hlavně však opět ve stanovení normativu počtu případů na jednoho pracovníka.

Problémem bývá i nedostatečná síť návazných odborných služeb. Pracovníci SPOD, zejména v regionech mimo velkých měst, se potýkají s tím, že postrádají v přiměřeném dosahu dětské psychology, psychiatry, dětská krizová centra, odborná pracoviště zabývající se problematikou porozvodových situací rodiny atd. Tato situace přímo ovlivňuje výkon jejich profese (možné varianty řešení složitějších případů). Vlivem reformy veřejné správy došlo v posledních letech k rušení mnohých

⁵³ BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠTASTNÁ, A. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*, s. 14.

⁵⁴ Tamtéž, s. 64.

poradenských zařízení zřizovaných obcemi a kraji z ekonomických důvodů. Pracovníci SPOD často poukazují i na rozdílnou kvalitu služeb, kterou poskytují nestátní organizace – někde chybí odbornost zaměstnanců, praxe i ochota spolupracovat s úřady. Pokud jde o spolupráci s dalšími subjekty, je též někdy možné slyšet výhrady sociálních pracovníků vůči soudům, lékařům, školám (nespolupráce, nadřazené chování, neochota ke spolupráci, např. v rámci případových konferencí atd.).

Zmíněný výzkum z roku 2009 poukázal rovněž na to, že pracovníci SPOD v některých případech necítí plnou podporu zaměstnavatele – obce a úřadu, na kterém pracují.⁵⁵ Z postoje vedení obcí cítí, že jsou vnímáni jen jako úředníci, bez ohledu na náročnost a složitost výkonu své profese. Sociální odbory jsou brány jako „přítěž“, čelní představitel radnic zajímá více samospráva než přenesený výkon státní správy. Navíc povaha činnosti sociálních pracovníků přináší spíše problémové klienty a kauzy, což ovlivňuje i pohled na pracovníky SPOD. Samospráva může negativně ovlivňovat výkon sociálně-právní ochrany dětí v několika rovinách. Jde především o již zmíněný počet pracovníků, žádosti vedoucích odborů sociálních věcí často narážejí na neochotu vedení obcí a úřadů přijímat nové zaměstnance. To, jak jsem již uvedl, souvisí jistě hlavně se systémem financování výkonu sociálně-právní ochrany dětí, ale rovněž s „populistickými“ snahami o snížení počtu úředníků. V některých případech narážejí sociální pracovníci na nepochopení ze strany vedení úřadu při prosazování vhodných podmínek pro výkon sociálně-právní ochrany dětí. Týká se to především prostorového vybavení (vhodné kanceláře, jednací místnost), ale i provozních podmínek (zajištění služebních vozidel, materiální vybavení atd.). Značně negativně vnímají pracovníci SPOD snahy některých představitelů samosprávy o zásahy do vedení jejich případů a ovlivňování řešených kauz. Tyto tlaky nemusí být způsobeny pouze osobními zájmy regionálních politiků (to především), ale např. i přístupem vedení obce k určitým skupinám obyvatel.

Další problematický okruh, na který bych rád upozornil se týká metodického a odborného vedení a profesního rozvoje pracovníků SPOD. Systém metodického vedení jsem nastínil v předchozí části (2.2). Obecním úřadům obcí s rozšířenou působností slouží jako nejbližší metodický orgán krajský úřad, oběma těmito subjektům

⁵⁵ BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠTASTNÁ, A. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*, s. 56.

pak ministerstvo práce a sociálních věcí. Z vlastní zkušenosti mohu uvést, že pracovní vztahy mezi pracovníky SPOD na úrovních krajů a obcí bývají vesměs dobré a spolupráce funguje celkem pružně (osobní konzultace, e-mailová i telefonická komunikace). Pokud jde o pracovníky ministerstva, tam jejich kolegové z obcí a krajů očekávají kromě odborného vzdělání i praktickou a dlouholetou zkušenost při výkonu této agendy a ne vždy mají pocit, že tomu tak je.

Nezbytnou součástí kvalitního výkonu sociálně-právní ochrany dětí je systematické, průběžné vzdělávání sociálních pracovníků. Vzhledem k častým změnám souvisejících zákonů a pracovních postupů je to naprostá nezbytnost. Naštěstí je tomu tak, že většina vedoucích pracovníků na obcích a krajích chápe, že průběžné vzdělávání pracovníků je velice důležité. Standardy výkonu sociálně-právní ochrany dětí deklarují povinnost písemně zpracovaného individuálního plánu dalšího vzdělávání pracovníků SPOD a jeho minimální rozsah. V čem spočíval a spočívá v této oblasti dluh, je oblast supervize. Na rozdíl od nestátních subjektů se supervize na úřady dostává velice pozvolna. Podrobněji je tomuto tématu věnována následující kapitola.

2.6 Supervize v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

Výraz supervize je odvozen z anglického supervision a zjednodušeně se dá přeložit jako dohlížet, dozírat. Definicí supervize lze nalézt celou řadu, vybírám jednu, která podle mého názoru jednoduše vystihuje podstatné: „*supervize je organizovanou příležitostí k reflexi, která se zaměřuje na různé aspekty pracovní situace, s cílem zkvalitnit práci a podpořit profesní růst pracovníka.*“⁵⁶ Smyslem supervize je tedy pomoci pracovníkům v pomáhajících profesích v tom, aby svou práci vykonávali co nejlépe, měla by jim pomoci reflektovat jejich jednání a postupy. Když hovořím o supervizi u pracovníků v pomáhajících profesích, je na místě zmínit, že nejprve se pojmu užívalo spíše v ekonomické sféře a až později pronikl do oblasti psychoterapie a do oblastí dalších pomáhajících profesí.

Pokud jde o funkce supervize, uvádějí se většinou tři:

⁵⁶ KALINA, K.; a kol. *Drogy a drogové závislosti 2. Mezioborový přístup*, s. 134.

Vzdělávací. Dotýká se rozvoje schopností a dovedností supervidovaného. V praxi bývá uskutečňována především reflexí a analýzou pracovních postupů pracovníka.

Administrativní (řídící). Souvisí s pracovním prostředím, posláním organizace, administrativní činností supervidovaného, koordinací práce apod.

Podpůrná. Její podstatou je ochrana pracovníka před negativními vlivy pracovního stresu a vypětí. Dotýká se emocionálních problémů supervidovaného, je tedy podobná psychoterapii. Smyslem je zabránění vyhoření sociálního pracovníka.

Vyjmenované funkce supervize ukazují na to, že někdy je obtížné přesně určit, zda se jedná o supervizi, nebo o poradenství, koučink, metodické vedení apod.

Existují různé typologie supervize. Podle četnosti ji lze rozdělit na:

Pravidelnou. Pravidelná setkávání v dohodnuté frekvenci.

Příležitostní. Nepravidelná setkávání podle potřeb supervidovaných.

Krizovou. Jednorázová, realizovaná při výskytu problému, se kterým si supervidovaní nevědí rady.

Další rozdělení je možné podle pozice supervizora (externí, interní), podle její organizace (individuální, skupinová, týmová), podle funkcí v rámci organizační skupiny (poradenská, manažerská) atd.

Podobným nástrojem jako supervize může být *intervize*. Ta je na rozdíl od supervize realizována bez supervizora a její smysl je ve sdílení zkušeností mezi kolegy. Jedná se v podstatě o svépomocnou profesní skupinu, kdy sociální pracovníci probírají pracovní postupy, vyměňují si odborné názory atd.

Legislativně je povinnost využití supervize v sociální práci zakotvena zatím pouze nepřímo. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, hovoří v § 88 o povinnosti poskytovatelů sociálních služeb dodržovat standardy kvality sociálních služeb. Standardy jsou přílohou prováděcí vyhlášky č. 505/2006 Sb. a v bodě 10., který je věnován profesnímu rozvoji zaměstnanců, je pod písmenem e) stanovena povinnost poskytovatele zajistit pro zaměstnance podporu nezávislého kvalifikovaného odborníka.

Tato povinnost je však požadována jen obecně a supervize může být pouze jednou z forem takové podpory.

V oblasti sociálně-právní ochrany dětí, respektive u pracovníků vykonávající tuto agendu v rámci veřejné správy, byla supervize až donedávna spíše vzácnou záležitostí. Například v Plzeňském kraji byla ještě v roce 2011 realizována pravidelná supervize pouze na dvou úřadech obcí s rozšířenou působností z celkového počtu čtrnácti (zjištěno z mého vlastního šetření). Důvodů bylo zřejmě víc – legislativní nezakotvenost tohoto institutu, nepružnost státní správy při zavádění nových metod sociální práce, nedostatek supervidujících, kteří by se na oblast sociálně-právní ochrany dětí zaměřovali atd. Přitom právě tato oblast sociální práce je náročná na rozhodování pracovníků v různých problematických situacích a supervize může být velice užitečná. Pokud jsem uváděl jednotlivé funkce supervize, především ta vzdělávací a podpůrná by v tomto případě byla velmi žádoucí. Pracovníci sociálně-právní ochrany dětí potřebují analyzovat s kolegy své pracovní postupy (vzdělávací funkce) a rovněž se často potýkají se silnými negativními vlivy – vypětí, nebezpečí vyhoření (podpůrná funkce). Prvním koncepčnějším počinem se stala realizace společného projektu ministerstva práce a sociálních věcí a Nadace Sirius, spočívající v poskytnutí bezplatné supervize všem obecním úřadům obcí s rozšířenou působností v republice na období únor 2012 až únor 2013. Na základě tohoto projektu je ve zmíněném Plzeňském kraji v současné době supervize realizována na většině úřadů. Díky přijaté novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a jí doprovázející prováděcí vyhlášky, se od ledna 2013 realizace supervize stala součástí standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí. Ty by měly být začít naplňovány nejpozději od roku 2015. Od té doby se tedy supervize stane povinnou záležitostí pro všechny orgány sociálně-právní ochrany dětí.

3 Etika v sociální práci

V této části se budu věnovat tématu etiky v sociální práci. Jedná se samozřejmě o problematiku, která by pro vyčerpávající přehled potřebovala daleko víc prostoru, než zde může dostat. Přesto se pokusím postihnout alespoň v základním rámci ty otázky, které považuji za nezbytné. Vymezím stručně základní pojmy a nejznámější etické teorie a více pozornosti budu věnovat eticky problematickým a dilematickým situacím v sociální práci.

3.1 Vymezení základních pojmů

Tak, jak to bývá v odborné literatuře zabývající se rolí etiky v sociální práci obvyklé, uvádím nejprve definice základních pojmů.

Výraz *etika* pochází z řeckého slova *ethos*, které obvykle bývá překládáno jako zvyk, péče, obyčej apod. A. Arzenbacher upozorňuje na skutečnost, že toto slovo (psáno dlouze – *éthos*) se týkalo v první řadě zvířat a označovalo místo jejich pastvy.⁵⁷ V přeneseném významu pak místo bydlení člověka, určené společenstvím nebo původem. R. Milfait etiku představuje jako: „*vědeckou disciplínu nebo reflexi morálního chování a mravního jednání a úsudku z perspektivy toho, co je správné a dobré.*“⁵⁸ J. Jankovský ji definuje jako: „*filozofickou vědu o správním způsobu života, vycházející z racionálních přístupů a snažící se nalézt, popřípadě i zdůvodnit, společné a obecné základy, na nichž morálka stojí.*“⁵⁹ Úkolem etiky je hledat zdůvodnění, proč určité jednání je dobré nebo špatné. Měla by člověku dávat k dispozici kritéria, podle kterých může spolehlivě rozlišit, co je mravné a co ne.

Morálkou rozumíme: „*souhrn hodnotících soudů a systém regulativů lidského jednání, který je založen na rozlišení správného a nesprávného a schopnosti v těchto intencích jednat.*“⁶⁰ Jde o historicky a kulturně podmíněný souhrn pravidel, jimiž se lidé řídí ve

⁵⁷ ARZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 17.

⁵⁸ MILFAIT, R. *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, s. 41.

⁵⁹ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 22.

⁶⁰ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

svém praktickém jednání. Jak uvádí M. Nečasová, morálka má individuální i sociální rozměr a udržuje svým způsobem společnost pohromadě.⁶¹ Morálka představuje určitá pravidla lidského chování, oproti tomu etika se zabývá samotnou podstatou a původem těchto pravidel. Etymologicky se tento pojem odvozuje z latinského *mos* – mrav, zvyk, obyčej. V původním smyslu znamenal vůli, která byla uložena autoritou (zákony).

Jan Sokol si všímá rozdílů mezi *etikou, morálkou a mravem*. Mrav vyžaduje, abychom něco dělali a jiné nedělali, ale neptá se proč. Jsou to určitá zavedená pravidla konkrétní společnosti. Zatímco mrav nám dovoluje pouze rozlišit kdo je vychovaný a nevychovaný, morálka už se ptá, co je správné a co špatné. Morálka podle Sokola začíná tam, kde se člověk nerozhoduje podle toho, co dělají ostatní a chtějí všichni, ale podle toho, co za správné pokládá on sám.⁶² Etika se podle něho na rozdíl od morálky snaží najít společné a obecné základy na nichž morálka stojí, případně ji zdůvodnit. Morálka má blíže ke konkrétním pravidlům jednání.⁶³

Termínem souvisejícím s etikou jsou rovněž *hodnoty*. Ty v obecném slova smyslu označují vše, čeho si ceníme. M. Cichá s R. Goldmannem poukazují na to, že hodnotu ve filozofickém pojetí chápeme jako určitou vlastnost jevů a dějů v sociální sféře, jenž určuje jejich pozitivní nebo negativní význam pro člověka i společnost.⁶⁴ Jsou to tedy určité normativní standardy, které ovlivňují naše rozhodování v konkrétních životních situacích. Hodnoty jsou ovlivňovány kulturně a časově, v každém společenství a době jsou většinou populace preferovány hodnoty různé. Podléhají tedy změně, i když některé z nich se jeví jako stabilní v každé společnosti. V sociální práci mají hodnoty několik funkcí, například funkci orientační, funkci podporující identitu sociálního pracovníka, funkci kontrolní apod. Podrobněji se hodnotám budu věnovat v samostatné kapitole (3.5).

Normy jsou chápány jako závazná pravidla, která jsou vynucována různými předpisy, zvyky apod. A. Arzenbacher je definuje jako sociální pravidla jednání a rozděluje je na právní (působí sociálně a jejich plnění lze vynutit) a mravní, které žijí

⁶¹ NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

⁶² SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 176.

⁶³ Tamtéž, s. 266.

⁶⁴ GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*, s. 8.

tím, že jsou převážně přijímány v sociálních útvarech.⁶⁵ J. Jankovský zdůrazňuje, že toto rozlišování normy je důležité. Za mravní normu považuje nepsaná pravidla, která platí v určité společnosti, přičemž jsou určována tradicí a podporována silou veřejného mínění. Typické je podle něho to, že mravní norma zavazuje jedince v jeho svědomí. Oproti tomu právní norma bývá vyhlášena veřejně oprávněným orgánem a může mít formu např. zákona. Překročení právní normy je sankcionováno.⁶⁶

Definice *sociální práce* je celá řada. V zásadě jde o společenskovední disciplínu a zároveň oblast lidské činnosti, jejíž cílem je vysvětlování, odhalování a řešení sociálních problémů, například chudoby, delikvence mládeže apod.⁶⁷ Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům i různým skupinám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění, případně tuto způsobilost získat zpět. Vedle toho pomáhají vytvářet pro uplatnění lidí příznivé společenské podmínky.

Pro potřeby této práce zmíním ještě stručně pojem *kodex*. Ten bývá obvykle definován jako soubor předpisů určitého oboru, např. práva.⁶⁸ Profesionální etický kodeks bývá formální (psaný) i neformální (nepsaný).

3.2 Profese a profesní etika

Pojmem *profese* rozumíme obvykle povolání, někdy rovněž odbornost (etymologicky z latinského *professio* – přiznání k povolání). Většina profesí je charakterizována autonomním a konzistentním systémem vykonávaných aktivit, na které se jedinec připravuje odbornou profesní přípravou. Tato příprava je obvykle ukončena nějakou formou oficiálního potvrzení kvalifikace, která je předpokladem pro výkon daného povolání. M. Nečasová v duchu anglosaského pojetí charakterizuje profesi následujícími atributy:⁶⁹

⁶⁵ ARZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 105.

⁶⁶ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 46.

⁶⁷ MATOUŠEK, O. Cíle a úrovně sociální práce. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 11.

⁶⁸ GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*, s. 9.

⁶⁹ NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 40.

- Systematická teoretická základna – teorie je základnou pro dovednosti, které jsou pro danou profesi charakteristické. Příprava na výkon konkrétního povolání může zahrnovat jak intelektuální činnost, tak i praktický výcvik.
- Autorita profese vzhledem ke klientům – tento atribut je zdrojem klientova přesvědčení, že mu odborník může pomoci a může naplnit jeho potřeby.
- Autorita uznávaná společností – pro každou profesi je podstatné, aby měla autoritu ve společnosti, která je poté charakterizována určitým postavením a privilegií. Jde například o kontrolu nad profesním vzděláváním a akreditacemi, ale o obhajobu profese jako takové.
- Kultura profese – je tvořena vzájemnými interakcemi různých skupin (formálních i neformálních) odborných pracovníků. Profesní kultura má své vlastní normy, hodnoty a symboly. Patří sem i étos dané profese.
- Etický kodex – může mít formu psanou (častěji) i nepsanou. Reguluje jednání členů profese. Věnuje se vztahům, přístupům a způsobům řešení etických situací.

Profesní etiku charakterizuje M. Nečasová jako reflexi norem a morálního jednání v rámci určité profese.⁷⁰ Jejím předpokladem je skutečnost, že práce a rozhodování pracovníků má nezávislou a autonomní povahu. Pak můžeme hovořit o etických aspektech výkonu dané profese. Profesní etika jednak fixuje všeobecné etické normy společnosti, ale zároveň i specifické mravní postuláty, vyplývající ze statusu dané profese.⁷¹ Jejím cílem je formulace etických principů hodnocení profese a poskytnutí návodu k takovému chování, které pomáhají daným odborníkům v eticky problémových situacích.

Jak uvádí I. Gosiorovský,⁷² při výkonu své profese se pracovníci řídí právními předpisy, které upravují její výkon. Zákonné normy stanovují povinné chování i důsledky spojené s porušením právní povinnosti. Dodržování právních norem zajišťuje především stát pomocí svých institucí a orgánů. Kromě zákonů se pracovníci ve své

⁷⁰ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

⁷¹ GOSIOROVSKÝ, I. *Úvod do profesní etiky*, s. 31.

⁷² Tamtéž, s. 32.

činnosti mají řídit i normami profesní morálky, které mohou být částečně do zákonů zahrnuty. Morální normy se opírají především o svědomí člověka, částečně i o veřejné mínění. Bývají zahrnuty do tzv. etických kodexů, které většinou upravují vztahy mezi pracovníky a klienty, vztahy mezi pracovníky a jejich zaměstnavatelem a vztahy mezi pracovníky navzájem.

Stručně je třeba zmínit i pojem *etiketa*. Ta je souhrnem způsobů a pravidel společenského chování a její podstatou je osvojení všeobecně uznávaných pravidel slušnosti. Etiketa však nevyovídá o morálce člověka, ale spíše o jeho vkusu a vychování. V profesní oblasti napomáhá především při styku s lidmi, v tomto ohledu plní určitou komunikativní funkci.⁷³ Zvláště v oblasti sociální práce hraje etiketa důležitou roli, vztahuje se takovým aspektům, jako jsou zdvořilost, laskavost ve styku s lidmi, úcta k důstojnosti člověka apod.

3.3 Etika v sociální práci

Sociální pracovníci se ve své praxi setkávají s problémy, které úzce souvisejí s etikou (spravedlivé rozdělení dober, otázky spojené s ochranou života atd.). Zároveň jsou sociální pracovníci vázáni povinností dodržovat zákonné předpisy a normy, což má bezpochyby vliv na jejich přístup a vztah ke klientům. Jak uvádějí R. Goldman a M. Cichá, do vztahu sociální pracovník – klient se promítá mnoho aspektů, protože sociální pracovníci v něm vystupují jako:⁷⁴

- Představitelé státu – z tohoto postavení jsou, jak jsem již uvedl, sociální pracovníci povinni se řídit zákony a ostatními předpisy.
- Obhájci klienta – ve vztahu ke klientům jsou sociální pracovníci těmi, kteří mají prosazovat klientovy nároky a zájmy.
- Arbitři klienta – chápáno z hlediska občanských práv klientů.

Z těchto rolí vyplývá pro sociální pracovníky řada povinností, které mohou být někdy protichůdné. Právě proto má etika v sociální práci důležité místo.

⁷³ GOSIOROVSKÝ, I. *Úvod do profesní etiky*, s. 33.

⁷⁴ GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*, s. 45.

Pokud jde o význam etiky pro obor sociální práce, objevují se pozice od minimalistických po maximalistické. Podle minimalistického přístupu sociální práce etiku nepotřebuje, resp. využívá ji pouze pro formulaci a hledání způsobů řešení etických dilemat (technické pojetí). Opačný extrém – maximalistické teorie, tvrdí, že etika je vlastní teorií sociální práce, že prostupuje celý obor sociální práce a drží jej pohromadě (reflexivní pojetí).

Téma etiky v sociální práci se v České republice začíná hlouběji reflektovat až v posledních desetiletích. Země západní Evropy mají v této oblasti náskok, tam se zájem o profesní etiku silněji objevuje od sedmdesátých let 20. století. Jak uvádí např. M. Nečasová, odborníci se shodují v názoru, že etika by mohla být fenoménem, jenž by mohl být pojítkem mezi jednotlivými fragmentovanými oblastmi, které sociální práce zahrnuje.⁷⁵

Etika, zvláště v oblasti sociální práce, se někdy může dostat do sporu s právem. Jak etika, tak právo, jsou určitými regulátory lidské činnosti. Jak zmiňuje například K. Vanková,⁷⁶ zákonodárství nemůže předvídat všechny okolnosti, které mohou nastat v mezilidských vztazích. Morální zásady pokrývají v lidském životě širší prostor, než právo. Zjednodušeně se dá říci, že co je nezákonné, je i neetické, na druhé straně však ne všechno, co není nezákonné, je etické. Právní normy by neměly odporovat etickým, ale měly by se navzájem doplňovat. Etické normy, na rozdíl od právních, nejsou vynutitelné institucemi, ale spíše veřejným míněním.

Etické principy a hodnoty, kterými se sociální pracovníci řídí, v každém případě ovlivňují způsob, jakými budou interpretovat zákony a nařízení. Jak uvádí M. Nečasová, většina rozhodnutí v sociální práci obsahuje komplex etických, technických, právních, ale i ideologických bodů, které jsou vzájemně propojeny.⁷⁷

Předmětem sociální práce je člověk, případně určitá společenská skupina. Sociální pracovníci lidem pomáhají řešit celou škálu problémů. Tyto problémy v sobě většinou nesou určitou morální dimenzi, která je svázána s morálkou společnosti a je tedy sociálně zatížena. Co je však žádoucí pro danou společnost jako celek, může být

⁷⁵ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

⁷⁶ VANKOVÁ, K. Možnosti eliminácie neetického prístupu sociálneho pracovníka. In *Rizika sociální práce*, s. 158.

⁷⁷ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6.

sporné, neboť lidé mají různé názory a přesvědčení. Cíle sociálních pracovníků při výkonu jejich profese tak nemusejí být vždy akceptovatelné pro všechny členy společnosti.

Pokud hovoříme o etice v oblasti sociální práce, je nesporné, že sociální práce etickou dimenzi má. Dle M. Nečasové je otázkou spíše způsob jakým etickou dimenzi v sociální práci zkoumat a jak řešit etické problémy a dilemata, která sociální pracovníky provázejí.⁷⁸ Nečasová se domnívá, že z hlediska etiky by sociálním pracovníkům mohla při etických rozhodováních usnadnit situaci znalost etických teorií, etického kodexu sociálních pracovníků a především znalost sebe sama. Cílem aplikace etiky do oblasti sociální práce nemohou být konkrétní návody na správné jednání v konkrétní situaci. To by nebylo možné jednak proto, že prakticky každá lidská situace je jiná – neopakovatelná, zároveň by takový přístup vedl k přenášení vlastní odpovědnosti na tato pravidla. Cílem etiky v sociální práci je tedy spíše uvědomovat si vůbec etické souvislosti a probouzet sociální pracovníky k reflexi své činnosti a kritickému myšlení.

3.4 Etické teorie

O. Fischer, se pokouší odpovědět na otázku, zda etické teorie, mohou být vhodným nástrojem pro praxi v sociální práci.⁷⁹ Role teorií (myšleno obecně) v oblasti sociální práce, se podle Fischera, zdá být legitimní i pokud jde o teorie etické. Důvodem je jednak to, že inspirují k hodnotovému obohacení a ke kritické reflexi přístupu k sociální práci, ale zároveň i to, že mohou být nástrojem umožňujícím identifikovat způsoby řešení problémů, s nimiž se sociální pracovníci z etického pohledu setkávají. Etické teorie mohou být inspirací pro změnu postojů sociálního pracovníka, které se v důsledku projeví při řešení konkrétního problému. Nejde tedy primárně to, že sociální pracovník by měl přímo některou z etických teorií využívat jako nástroj řešení problému, nýbrž o to, že vzděláváním se v etice u něho může dojít ke stimulaci kritičtějšího posouzení problematické situace.

⁷⁸ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 9.

⁷⁹ FISCHER, O. Je etická teorie vhodným nástrojem pro praxi v sociální práci? In *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*, s. 74.

V odborné literatuře bývají obvykle sociální pracovníci a ostatní čtenáři seznamováni s některými etickými teoriemi. Alespoň ve stručnosti tedy uvádím jejich přehled. M. Nečasová prezentuje následující směry etiky:⁸⁰

Deskriptivní etika. Zabývá se popisem toho, co je v určitých společnostech považováno za morální. Snaží se zjistit, jaké jsou důvody proměnlivosti hodnotových norem. Má úzkou souvislost s obory jako jsou sociální a kulturní antropologie, sociologie, religionistika apod.

Metaetika. Její snahou je objasňovat etické termíny, zabývá se analýzou jazykové formy a funkcí etických teorií. Cílem je tedy odhalování povahy mravních soudů a správného jednání. V rámci metaetiky existují dva významné směry: kognitivismus (je možné najít objektivní kritérium pro to, co je dobré a co ne) a nonkognitivismus (každý etický princip reflektuje osobní preference).

Preskriptivní etika. Tato má hledat kritéria, pomocí kterých je možné stanovit jaké jednání je morálně dobré a jaké špatné. Jde tedy o etiku, jak ji vnímá většina lidí. Hlavní otázkou je, jak se má člověk chovat a co má dělat.

V návaznosti na toto rozdělení uvádí M. Nečasová přehled těchto etických teorií:⁸¹

Etika přirozeného zákona. Přirozený mravní zákon je dán Bohem, je obsažen v celém světě a je věčný a neměnný. Člověk je stvořen jako obraz Boha, má rozum a privilegované postavení mezi ostatním stvořením. Lidé mají plnit Boží zákon a tím dosáhnout spásy. Od absolutního přirozeného zákona se odvozují univerzální normy. Poznání přirozeného zákona není člověku vrozeno, vrozena je však schopnost jeho principy bez omylu poznat. Morální normy jsou v tomto pojetí v souladu s Božími příkazy. Síla etiky přirozeného zákona spočívá především v její obsažnosti, kritici poukazují na to, že takovou etiku je možné interpretovat různým způsobem.

Deontologická teorie (teorie racionální povinnosti). Bývá označována jako nauka o povinnostech. Její zastánci jsou přesvědčeni, že jednání může být morální samo o sobě, nezávisle na následcích. Podstatný je úmysl, nikoliv následek jednání. Patří sem

⁸⁰ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 23.

⁸¹ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 26.

etika Imanuela Kanta. Ten tvrdí, že každý člověk má jednak přírodní, jednak rozumovou složku. Člověk podle něho není motivován jen pocitem libosti, ale i čistým rozumem. Každý člověk je hoden úcty, morálně správné jednání je takové, které vzniká na základě rozumného motivu. Mravní dobro je to, co je ve shodě se svědomím. Pozitivem tohoto přístupu je oddělení povinnosti od osobního zájmu jednajících. Negativem pak určitý formalismus, který může vést k jednání, které se vůbec neohlíží na důsledky.

Utilitarismus (teleologická teorie). Představitelé tohoto směru jsou například Jeremy Bentham a John Stuart Mill. Utilitaristé hlásají, že žádné jednání není samo o sobě dobré nebo špatné, ale jeho mravní hodnocení se odvíjí na základě následků. Jde tedy o teleologický přístup – veškeré dění je určeno jeho účelem. Utilitarismus se postupně vyvíjel a má více forem – modifikací (utilitarismus jednání x utilitarismus pravidla). Kritika takové utilitaristické spočívá především v relativnosti pojmu „štěstí“, v neodhadnutelnosti některých následků jednání, nespravedlnosti (štěstí jedince se obětuje ve prospěch štěstí většiny) atd.

Antiopresivní teorie. Za jednoho z předních stoupenců, který měl i velký vliv na sociální práci je považován Paulo Freire. Ten je přesvědčen, že úkolem lidí je transformovat životní podmínky proti všem útlakům, vykořisťování atd. Hovoří o procesu humanizace, jehož prvním krokem je to, že si jedinec uvědomí své utlačování. Lidé však ze svobody mají strach, neboť znamená také odpovědnost.

Etika diskursu. Podle zásady etiky diskursu musí platit, že by norma dosáhla souhlasu všech zúčastněných, pokud by se mohli diskursu zúčastnit. Předpokladem diskursu je logická konzistence argumentace, dodržování pravdy, pravidel při rozdělování úkolů v argumentaci. Teorie smlouvy a diskursu vychází z předpokladu, že na etických zásadách je možné se dohodnout. Mezi představitele patří především J. Habermas.

Mezi další etické teorie patří *etika účasti*, *etika ctností* apod. Jak jsem již zmínil, cílem této kapitoly není uvést vyčerpávající výčet všech etických teorií. Chtěl jsem pouze nastínit základní etické směry, které bývají uváděny v literatuře v souvislosti s etikou v sociální práci.

3.5 Hodnoty ve vztahu k sociální práci

Pojem *hodnota* bývá definován různě a také každý z oborů, ve kterých je používán (psychologie, sociologie, filozofie), jej chápe odlišným způsobem. Pochází z latinského *valere* – mít cenu, převažovat. Hodnoty mají s etikou úzkou souvislost a prakticky všechny etické teorie s tímto pojmem operují. Jak uvádějí H. Machulová s T. Machulou, solidní definici pojmu „hodnoty“ je v literatuře, která se tématem etiky v sociální práci zabývá, obtížné naleznout.⁸² Z psychologického pohledu se u člověka hodnoty vytvářejí postupně v procesu socializace. Obecně se při vymezení pojmu hodnota zmiňují tři základní rysy:

- hodnoty souvisejí s lidskými potřebami
- hodnoty souvisejí s rozhodování, tzn. s tím, jak jednat
- hodnoty souvisejí s normami.

K sociální práci se hodnoty vztahují z několika hledisek. Můžeme o nich mluvit ve smyslu osobních hodnot sociálních pracovníků, ovlivňují výběr metod sociální práce, jsou důležité pro vztah s klientem, hrají zásadní roli při řešení etických problémů a dilemat atd.⁸³

M. Nečasová uvádí hodnotové směry v sociální práci, jak je sestavil F. Reamer.⁸⁴

Paternalistická orientace. Směr populární na přelomu 19. a 20. století. Sociální pracovníci se návštěvami snažili ovlivnit klienty tak, aby žili ctnostně a užitečně.

Orientace na sociální spravedlnost. Důvodem sociálně negativních jevů i některých forem duševních onemocnění je ztráta morální citlivosti v dané společnosti. Tam pak díky tomu vznikají vyloučené vrstvy lidí. Cílem tohoto přístupu je nastolení rovných příležitostí, redistribuce bohatství atd.

⁸² MACHULOVÁ, H.; MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce 1/2009*, s. 97.

⁸³ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 49.

⁸⁴ NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33.

Náboženská orientace. Sociální práce v tomto pojetí má základ v historickém spojení s církví. Sociální pracovníci transformují své náboženské přesvědčení do profese.

Klinická orientace. Jedná se o orientaci na etická dilemata. Směr se zajímá hlavně o způsoby komunikace s klientem, způsob podávání informací apod. Podstatný je vztah mezi hodnotami sociálních pracovníků a klientů.

Defenzivní orientace. Tento přístup se orientuje především na ochranu sociálního pracovníka. Dominantní je téma odpovědnosti a řešení sporů mezi sociálním pracovníkem a klientem.

Morálně neutrální orientace. Důraz je kladen na „technické“ aspekty sociální práce. Normativně hodnotové soudy nejsou podstatné preferované.

Vztah hodnot k sociální práci je vyjádřen v obecné rovině především v etických kodexech (mezinárodním i tuzemském). Úvody těchto dokumentů deklarují, že sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci by měli respektovat jedinečnost každého člověka, bez ohledu na jeho rasu, etnickou příslušnost, mateřský jazyk, pohlaví atd. Klienti by měli být respektováni v jejich právu na sebeurčení a seberealizaci.

Jak uvádí například M. Nečasová, v sedmdesátých letech 20. století zformulovala Z. T. Butrymová hlavní předpoklady, na nichž je sociální práce založena.⁸⁵ Patří sem:

- respekt ke klientovi
- přesvědčení o sociální povaze lidí - člověk je jedinečný, ale zároveň může být jeho role naplněna zcela jen ve společnosti druhých lidí
- víra v to, že každý jedinec je schopný sebezdokonalení a růstu.

M. Nečasová rovněž přibližuje zásady hodnotových základů sociální práce tak, jak je shrnul v USA Gordon:⁸⁶

- společnost věnuje svůj zájem především jednotlivci

⁸⁵ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 50.

⁸⁶ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 38.

- jednotliví lidé jsou na sobě ve společnosti navzájem závislí
- jednotliví lidé jsou za sebe navzájem zodpovědní
- každý člověk je jedinečný, zároveň mají lidé obdobné lidské potřeby
- základním atributem demokratické společnosti je umožnění realizace potenciálu každému jednotlivci
- společnost má povinnost zajistit odstranění překážek seberealizace jedince.

Zajímavou a propracovanou teorii hodnot v rámci etiky vypracoval D. Hildebrand.⁸⁷ Ten rozlišuje tři základní kategorie důležitosti.

Subjektivně uspokojující důležitost. Jedná se o skutečnosti důležité pro někoho. Jejich důležitost se vyčerpává ve vztahu k potěšení určité osoby.

Objektivní dobro osoby. Má charakter objektivního dobra, ale zahrnuje i vztah k osobě.

Vnitřní důležitost – hodnota. Není závislá na účinku, který vyvolává. Tyto hodnoty mají důležitost samy v sobě. Jde například o šlechtnost nebo krásu.

Z pohledu toho, s jakými typy-skupinami hodnot se setkávají sociální pracovníci v praxi, je přehledné uspořádání podle O. Fischera.⁸⁸

Osobní hodnoty. Jedná se o osobní hodnoty sociálního pracovníka, vyplývající z jeho pohledu na svět. Při řešení etických problémů vystupují jako první hledisko a východisko.

Společenské hodnoty. Společenské hodnoty se projevují jak v osobních hodnotách, tak v legislativních (zákony, předpisy).

Legislativní hodnoty. Lze je pozitivně identifikovat. Jsou dané zákony, vyhláškami a ostatními právními předpisy.

Profesní hodnoty. Nemají závaznost právního charakteru. Bývají uvedeny v profesních kodexech, tímto způsobem ovlivňují konkrétní pracovníky.

⁸⁷ MACHULOVÁ, H.; MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce 1/2009*, s. 102.

⁸⁸ FISCHER, O.; MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*, s. 223.

Hodnoty organizace. Jedná se o hodnoty, které preferuje daná organizace. Jde o její „filozofii“. Někdy bývá vymezena do prohlášení o poslání organizace nebo do podobných dokumentů.

Ostatní hodnoty. Jedná se o ostatní hodnoty – náboženské, kulturní, které se promítají do praxe sociálních pracovníků a jiných profesí.

3.6 Etické kodexy

Jak jsem již uvedl v kapitole věnované profesi a profesní etice, etický kodex řadí odborníci mezi základní atributy profese. Profesní etické kodexy jsou dokumenty, které upravují obecná i konkrétní etická pravidla pro jednotlivé obory. Existují etické kodexy v oblasti zdravotnické, právní, novinářské atd. Mohou být závazné (zaměstnanci např. mohou podepisovat s pracovní smlouvou, hrozí jim sankce v případě jejich porušení) či nezávazné (dobrovolné).

S. Banks rozděluje okruhy, které profesní etické kodexy obsahují, na tyto:⁸⁹

Etické principy. Patří sem základní etické principy – například respekt k jedinečnosti a autonomii klienta, jednotný přístup ke klientům atd.

Etická pravidla. Jedná se o soubor pravidel – příkazů a zákazů, konkrétní záležitosti ve vztahu ke klientovi, informacím atd.

Principy profesní praxe. Základní principy a prohlášení o tom, jak dosáhnout dobra pro klienty.

Pravidla profesní praxe. Specifická pravidla o postupy vztahující se k dané profesi.

Prohlášení o osobnosti odborníků. Deklarují, jací by odborníci měli být – důvěryhodní, spolehliví, poctiví atd.

Podle G. a P. Coreyových a P. Callanana sledují profesní kodexy tyto cíle:⁹⁰

⁸⁹ BANKS, S. *Ethics and values in social work*, s. 217.

⁹⁰ COREY, G.; COREY, M. S.; CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*, s. 5.

Naučit odborníky profesionálnímu jednání.

Vytvořit mechanismu pro profesní zodpovědnost (v rámci konkrétní organizace).

Poskytnout návody, nebo spíše vodítka pro řešení eticky dilematických situací.

Obecně je možno uvést, že etické kodexy se věnují tématům, jako jsou podpora sociální spravedlnosti, respektování člověka – jeho jedinečnosti, svobody a hodnoty, profesní integritě dané oblasti apod.

Etické kodexy jsou většinou dílem jednotlivých profesních asociací či podobných profesních sdružení. M. Nečasová uvádí důvody vytváření etických kodexů tak, jak se sestavil Ch. S. Levy:⁹¹

Zabezpečení vedení a inspirace – kodex je průvodcem etické praxe.

Kodex slouží jako regulace v oblasti profesního chování – chrání klienty.

Kodex je podkladem pro posouzení stížností – kritérium pro hodnocení etičnosti praxe.

Zdůraznění statusu profese ve společnosti a udržení její identity.

Nyní tedy konkrétně k etickým kodexům v oblasti sociální práce. V roce 1956 byla v Německu ustanovena Mezinárodní federace sociálních pracovníků (International Federation of Social Workers), která přijala v průběhu své existence několik verzí etického kodexu. Verze z roku 2004 byla přijata v Adelaide v Austrálii. *Mezinárodní etický kodex sociální práce* se oproti jednotlivým národním kodexům věnuje spíše obecným otázkám. Kodex začíná definicí sociální práce, poté pokračuje odkazem na deklarace a další dokumenty týkající se lidských práv v kontextu sociální práce. Obsahuje obecné etické principy, které se dotýkají především oblasti lidských práv a sociální spravedlnosti. V poslední části textu můžeme nalézt některé principy etického jednání v sociální práci, opět však spíše v širší rovině. Patrné je, že rozpracování konkrétních zásad je ponecháno jednotlivým národním kodexům. Důvodem je jistě to, že autoři mezinárodního kodexu jsou si vědomi specifity jednotlivých kultur a pohledů na výkon sociální práce. Přesto se v dokumentu objevují některá konkrétní aktuální témata – limitovanost zdrojů apod.

⁹¹ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 42.

V České republice vznikla Společnost sociálních pracovníků v roce 1990. Aktuální podoba *Etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR* nabyla účinnosti od 20. 5. 2006. V úvodní části dokumentu je zdůrazněno, že vychází z hodnot demokracie a lidských práv, přičemž je zmíněna Všeobecná deklarace lidských práv, Úmluva o právech dítěte a Charta lidských práv Spojených národů. Sociální pracovník by měl respektovat jedinečnost každého člověka, bez ohledu na jeho odlišnost ve všech aspektech (pohlaví, etnikum, rasu atd.). V závěru této části je deklarováno, že by měl dávat přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Úvodní část je jakýmsi prologem pro část druhou. Druhá část etického kodexu se pokouší stanovit pravidla etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke klientovi (část 2.1.), ke svému zaměstnavateli (část 2.2.), ke kolegům (část 2.3.), ke svému povolání (část 2.4.) a ke společnosti (část 2.5.). Ve vztahu ke klientovi by měl sociální pracovník podporovat jeho odpovědnost a snahu při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení problémů, chránit jeho důstojnost a lidská práva, chránit jeho soukromí, atd. Ve vztahu k zaměstnavateli mají sociální pracovníci plnit řádně své povinnosti vůči němu, mají spolupůsobit při vytváření správných pracovních podmínek a snažit se ovlivňovat sociální politiku a pracovní postupy vhodným způsobem. Pokud jde o kolegy, má sociální pracovník mimo jiné respektovat zkušenosti svých kolegů a odborníků a vhodným způsobem sdělovat kritické připomínky vůči nim. Ve vztahu ke své profesi má usilovat o zvyšování její prestiže, celoživotně se vzdělávat a podporovat studenty sociální práce. Sociální pracovníci mají rovněž dbát na dodržování zákonů, zlepšování sociálních podmínek ve společnosti a zvyšování sociální spravedlnosti. Na závěr dokumentu jsou vyjmenovány základní etické problémy a možné postupy při jejich řešení. Nejde pochopitelně o vyčerpávající výčet, ale spíš o nástin této problematiky.

Vzhledem k tomu, že tato práce je věnována etice v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, je třeba zmínit ještě existenci *Etického kodexu úředníků a zaměstnanců veřejné správy*. Jeho aktuální podoba byla přijata usnesením vlády ČR z května roku 2012. Cílem tohoto dokumentu je vymezit a podporovat žádoucí chování zaměstnanců veřejné správy ve vztahu ke klientům a svým kolegům. V úvodu kodexu je patrný apel na dodržování zákonů a profesionální jednání úředníků. Zvláštní články jsou věnovány např. otázkám nestrannosti rozhodování, nepřipustnosti korupčního jednání, reprezentaci úředníků atd.

Obecně je možné říci, že etické kodexy by měly sloužit jako základní průvodce etické praxe v oblasti sociální práce a obsahuje vyhlášení základních hodnot profese. Sociálním pracovníkům by měl etický kodex pomáhat při řešení eticky dilematických situací a dodávat jim jistotu při výkonu jejich povolání.

M. Nečasová uvádí některé argumenty kritiků etických kodexů sociálních pracovníků:⁹²

Kodexy mohou vyvolávat pocit, že je etika dána odborníkům zvnějšku, zatímco je zřejmé, že ti do ní vkládají své subjektivní individuální hodnoty.

Mnohé aspekty sociální práce není možné vyjádřit pomocí pravidel a povinností.

Kodexy jsou koncipovány pro jednu profesi, přestože sociální práci vykonávají stále častěji multidisciplinární týmy.

Kodexy se zabývají především vztahem mezi sociálními pracovníky a klienty a nereflktují další okolnosti – např. ekonomické atd.

Kodexy předpokládají konsenzus hodnot mezi odborníky a klienty, v praxi je ovšem obvyklé, že klienti žádají, aby byly služby poskytovány v souladu s jejich hodnotami.

Zajímavý výzkum související s etickými kodexy v oblasti „pomáhajících profesí“ byl publikován v časopise *Sociální práce* v roce 2004.⁹³ Šetření pracovalo s dvěma hypotézami. První předpokládala, že respondenti, kterými byli studenti připravující se na výkon pomáhající profese a zaměstnanci různých odborných zařízení, si budou uvědomovat důležitost etických zásad pro výkon pomáhajících profesí. Druhá hypotéza počítala s tím, že respondenti nebudou schopni specifikovat, co je faktickým obsahem etického kodexu, který je závazný pro výkon jejich profese. Výzkum ukázal, že důležitost etických aspektů práce pro výkon pomáhajících profesí si uvědomovala většina respondentů (asi 77%). V otázkách zaměřených na faktickou informovanost respondentů v mravních normách, které jsou konkrétně uvedené v příslušných etických kodexech, velká část z nich (asi 80%) selhávala.

⁹² NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 71.

⁹³ ŠKULECOVÁ, A.; JANKOVSKÝ, J. Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích. *Sociální práce* 4/2004, s. 54-61.

3.7 Etické problémy

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, sociální pracovníci se často při výkonu své profese ocitají v situacích, které se dají označit jako eticky problematické či dilematické.

Co se myslí pojmem *etický problém* v sociální práci, uvádí např. M. Nečasová.⁹⁴ Jedná se o takové situace, kdy je zřejmé, jak by se měl sociální pracovník rozhodnout, ovšem toto rozhodnutí je pro něj z morálního hlediska obtížně přijatelné. Příčinou vzniku etických problémů je tedy rozpor mezi očekávaným chováním sociálního pracovníka a jeho, řekněme zjednodušeně, svědomím. Jak je možné, že takové situace vůbec mohou nastat? Je to zapříčiněno tím, že sociální pracovníci by se měli v praxi řídit zákony, metodickými doporučeními a nejrůznějšími dalšími předpisy, rovněž mohou být ovlivňováni zaměstnavatelem, koncepcí sociální politiky státu, etickými kodexy atd. Tato deklarovaná pravidla a postupy však nemusí být nutně shodné s vnitřním přesvědčením sociálního pracovníka. Problém je o to složitější, že v sociální práci – práci s lidmi, se může vyskytnout nespočetně variant problematických situací, které jsou vždy jedinečné – neopakovatelné. Podmínkou toho, abychom mohli hovořit o etickém problému je rovněž závažnost situace. Etické aspekty a témata se v nejrůznějších oblastech sociální práce vyskytují velice často. Pokud nedochází k rozporu mezi některým z těchto témat a postojem dotčeného odborníka, hovoříme obecně spíše o etických otázkách.

Zdá se, že označení té které situace za eticky problematickou je věc do značné míry subjektivní. Jedna a tatáž situace může být v očích jednoho sociálního pracovníka pouhé dodržení pravidel, v očích druhého etickým problémem a v očích dalšího dokonce etickým dilematem. Jak uvádí M. Nečasová, záleží tedy na osobnosti pracovníka, jak vnímá konkrétní situaci, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaký je jeho osobní žebříček hodnot.⁹⁵

⁹⁴ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 24.

⁹⁵ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 7.

3.8 Etická dilemata

Za etická dilemata v oblasti sociální práce jsou označovány situace, kdy sociální pracovník stojí před dvěma nebo více nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů.⁹⁶ Jak zdůrazňuje např. L. Musil, abychom mohli mluvit o dilematu, musí jít o neslučitelné možnosti a jejich volba musí být obtížná.⁹⁷ Subjektivně jsou dilematické situace vnímány jako stavy, které nemají uspokojivé řešení. Na rozdíl od etického problému, který nějaké uspokojivé řešení může mít, u etických dilemat taková možnost prakticky není.

L. Musil rozděluje etická dilemata na zjevná a latentní.⁹⁸ O zjevné dilema se jedná v situaci, kdy pracovní podmínky nutí sociálního pracovníka, aby bezprostředně volil mezi dvěma neslučitelnými možnostmi. To se stává buď důsledkem „konfliktu s okolím“, nebo k takové situaci vede „boj motivů“. Konfliktem s okolím se míní situace, kdy ten, kdo může rozhodovat, prosazuje pro pracovníka těžko přijatelný postup. O boj motivů jde tehdy, pokud pracovník sám vidí dvě nebo více možností řešení, ale tyto postupy nejde uskutečnit současně. Zjevné dilema se podle L. Musila stává latentním tehdy, když naléhavost jeho řešení ustoupí do pozadí v důsledku pomnutí okolností, jež volbu ztěžovaly. Sociální pracovník tak zjevné dilema zdánlivě potlačí, to se však časem opět může objevit a vyžádat si rozhodnutí. Stane se tak opět dilematem zjevným.

Pokud jde o vznik etických dilemat, podstatnou roli zde sehrává morální orientace pracovníků. L. Musil a M. Nečasová se domnívají, že na počátku vzniku dilemat stojí nesourodá očekávání, kterým jsou sociální pracovníci vystaveni.⁹⁹ Tyto situace vznikají např. rozporem mezi etickým kodexem a zavedeným způsobem jednání s klientem v organizaci, nesourodá mohou být očekávání mezi pozicemi „vlivných“ (např. zákonodárců x zastupitelů obce), se kterými sociální pracovníci přicházejí pracovně do styku atd. Musil s Nečasovou dále poukazují na to, že sociálních pracovníků se tato nesourodost očekávání týká bezprostředněji, neboť podstatou jejich práce je mimo jiné a především, řešení kolizních očekávání. Toto platí podle mého

⁹⁶ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 24.

⁹⁷ MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 36.

⁹⁸ Tamtéž, s. 38.

⁹⁹ MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 83.

názoru zvláště právě pro pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, jejichž činnosti se v této práci věnuji.

L. Musil a M. Nečasová předpokládají, že proces vzniku etických dilemat probíhá v několika fázích.¹⁰⁰ Na počátku stojí nesourodé pracovní podmínky, kterým jsou sociální pracovníci vystaveni. V další fázi pracovníci prožívají zkušenost s těmito podmínkami skrze morálně neutrální percepce kolizních očekávání. V třetí fázi se v dilemata mění jen ty konflikty očekávání, vůči kterým jsou pracovníci morálně citliví (jsou schopni si uvědomit morální povahu této situace). Východiskem morální citlivosti jsou přitom morální ideály sociálních pracovníků. Pokud pracovníci vyhodnotí, že daná otázka je pro ně morálně citlivá a převezmou odpovědnost za obtížné rozhodnutí, vznikají tzv. neodbytná dilemata. Morální ideály tedy hrají v tomto pojetí důležitou roli, neboť plní jednak funkci „filtru“ konfliktů očekávání a zároveň jsou předpokladem přijetí odpovědnosti za neodkladné provedení rozhodnutí mezi dvěma neslučitelnými možnostmi. Pokud jde o zdroje dilemat sociálních pracovníků, L. Musil uvádí některé z nich.¹⁰¹ Bývají to především nepříznivé pracovní podmínky, osobnost sociálního pracovníka, postoj a přístup nadřízených pracovníků nebo kolegů, osobnost klientů atd. Sociální pracovníci se ocitají ve střetu mnoha vlivů a prostředky, které mají k řešení problému klienta, mohou být velmi omezené.

Je nutné si uvědomit, že etická dilemata jsou běžnou součástí profesního života sociálních pracovníků. Nejde o jejich nedostatečnou kompetenci nebo dokonce selhání, pokud se v dilematických situacích ocitají. Sociální pracovník by měl být schopen sebereflexe, měl by umět obhájit své jednání v eticky dilematických situacích.

L. Musil hovoří o tzv. „etických paradoxech“, které jsou součástí etických dilemat a problémů u sociálních pracovníků.¹⁰² Patří mezi ně snaha pochopit každého klienta, i když je to v praxi nemožné, nezaujímat vůči klientům hodnotící postoj, i když máme potřebu hodnotit druhé podle své přirozenosti, zachovávat ke klientovi úctu, i když jde o člověka mravně pokleslého atd.

¹⁰⁰ MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 83

¹⁰¹ MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 43.

¹⁰² Tamtéž, s. 45.

3.9 Typologie etických dilemat

Odborná literatura nabízí několik klasifikací typů etických dilemat u sociálních pracovníků. Žádná z nich není vyčerpávající, neboť sociální práce je obor značně široký pokud jde o vykonávané činnosti a není možné všechny dilematické situace komplexně postihnout. Přesto existují některé situace a okruhy, které jsou pro sociální práci ve vztahu k etickým dilematům typické. Vybírám pro ilustraci alespoň dva pohledy na tuto problematiku. A. Odehnalová rozděluje dilematické situace v sociální práci do těchto dvou skupin:¹⁰³

- *1. Dilemata vyplývající z pomáhajícího vztahu:*

Angažovaný a neangažovaný přístup. Jedná se o dva typy přístupu ke klientovi. Angažovaný přístup přináší pracovníkovi možnost seberealizace a odpovědnosti. Sociální pracovník má zájem o klienta, nadšení mu pomáhat atd. Takový přístup nese však rizika vyčerpání, přílišného přebírání kontroly nad klientem atd. Může rovněž vést k závislosti klienta na pracovníkovi. Neangažovaný přístup je charakteristický neosobním zájmem o klienta. Umožňuje zvládat práci s více klienty, ovšem klienty bývá hodnocen většinou negativně.

Hranice mezi pracovníky a klienty. Toto dilema má podstatu ve správném nastavení hranic mezi sociálními pracovníky a klienty. Hranice je třeba vytýčit tak, aby umožňovali na jedné straně pevná a jasná pravidla, na druhé straně dostatek prostoru pro individuální přístup.

Pomoc nebo kontrola. Sociální pracovníci často balancují mezi rolí pomáhajícího pracovníka a pracovníka, který klienty kontroluje a má případně možnost sankcí. Zvlášť u tohoto typu dilematu je důležité, o jakou agendu z oblasti sociální práce jde. Obecně je pomoc chápána jako výsledek vzájemné spolupráce mezi pracovníkem a klientem, o kontrolu se jedná, pokud sociální pracovník prosazuje především své cíle.

Dilema osobních sympatií a antipatií. Dilema je způsobeno tím, že sociální pracovník nedokáže zcela potlačit své sympatie nebo nesympatie ke konkrétnímu klientovi. Při své činnosti je ovlivněn osobním nastavením, zkušeností atd. Je důležité, aby osobní

¹⁰³ ODEHNALOVÁ, A. Dilemata v práci sociálního kurátora. In *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*, s. 86.

sympatie nenarušovaly přístup sociálního pracovníka ke klientovi a výkonu jeho profese.

- 2. *Dilemata ve vztahu k institucím:*

Tento druh dilemat vyplývá z postavení sociálního pracovníka, který reprezentuje určitou instituci a zároveň je prostředníkem mezi touto institucí a klientem. Pozice, kdy sociální pracovník hájí jednak zájem nějaké veřejné instituce a na druhé straně by měl prosazovat zájmy klienta, často vede k různým obtížně řešitelným situacím.

Druhou typologií, kterou uvádím je pohled L. Musila.¹⁰⁴ Ten rozděluje dilemata sociální práce na dvě velké větší skupiny. Jednak jde o tzv. všední dilemata řadových pracovníků a dále o dilemata strategická. Všední dilemata se objevují, pokud kvůli nepříznivým podmínkám nemohou sociální pracovníci jednat s klienty tak, jak by si představovali. Mezi všední dilemata L. Musil řadí:

Komplexní nebo zjednodušené cíle. Toto dilema vyplývá z nejednoznačnosti cílů sociální práce. Zvláště v oblasti sociálních služeb bývá rozdíl mezi deklarovaným – obecným cílem určité služby a mezi konkrétním cílem, který si určuje pracovník. Pod tímto dilematem se může skrývat celá řada dílčích dilemat, např. rozpor mezi pohledem veřejnosti na poslání organizace a cíli zaměřenými na klienta. V praxi se dilema řeší například tak, že pracovníci upravují cíle a tvoří jejich vlastní pojetí.

Množství klientů, nebo kvalita služeb. Jedná se o otázku, jakému množství klientů je možná poskytovat pomoc, aby tím netrpěla kvalita služby. Pokud se sociální pracovníci maximálně věnují činnosti s klienty, je zřejmé, že je to limituje v počtech jedinců a rodin, se kterými mohou pracovat. Tam, kde poskytování služby mohou sociální pracovníci ovlivňovat, může pak docházet např. k tomu, že klientům jsou do cesty stavěny překážky, jež neumožňují službu využít.

Neutralita nebo favoritismus. Sociální pracovníci stojí vždy před vnitřním rozhodnutím, zda některé klienty budou z různých důvodů a v různých ohledech upřednostňovat či

¹⁰⁴ MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 44 - 224.

budou mít ke všem klientům zcela neutrální postoj. Důvodem favoritismu může být např. nutnost pracovníků hospodařit se zdroji, nejednoznačnost pracovních podmínek, snaha o individuální přístup atd. Závažným problémem je situace, kdy za upřednostňováním klientů stojí předsudky sociálního pracovníka. Tento typ dilematu může souviset s předchozím, pokud se favoritismus promítne do rozhodnutí, s jakým klientem pracovat a s jakým ne.

Jednostrannost nebo symetrie vztahu s klientem. Podstata dilematu spočívá v tom, jestli klienty usměrňovat podle přání sociálního pracovníka, nebo jej brát spíše jako partnera. Toto dilema se týká různých rovin – roviny komunikace, způsobu vymezování problémů klienta, zajišťování vlivu na jednání klienta atd. Důležitý je pohled na příčiny problémů klienta. Jeden přístup vidí jako příčinu samotného klienta, druhý ho vnímá spíše jako oběť prostředí a příčinu hledá v nespravedlivém uspořádání či fungování společnosti. To, jaký postoj sociální pracovník zaujímá, pak ovlivňuje i vztah s klientem.

Procedurální nebo situační přístup. Sociální pracovníci někdy stojí před rozhodnutím, zda vůči klientovi přistupovat podle předem daných oficiálních postupů pro řešení problému, nebo má jít spíše o „situační“ řešení s důrazem na individuální úsudek pracovníka. Procedurální přístup je obvykle obhajován předem danými pravidly služby či zařízení. Pokud pracovníci jednají hlavně podle nich, jde o procedurální přístup, pokud do řešení problému zapojí více vlastní invence a přihlížejí ke konkrétní situaci, jedná se o přístup situační.

Materiální nebo nemateriální pomoc. Dilema, které před sociálním pracovníkem stojí v případě, kdy je nucen si vybrat mezi pomoci, spočívající v uspokojení materiálních potřeb klienta nebo pomoci, při které jsou posilovány kompetence klienta. Samozřejmě, že někdy je možné oba typy pomoci kombinovat. Jsou však i situace, kdy sociální pracovník může volit důraz pouze na jednu variantu. Rovněž samotná podstata konkrétní sociální služby určuje, jakým způsobem ke klientovi přistupovat a co mu nabízet. Posilování schopností klienta se jeví jako perspektivnější ve smyslu uschopnění klienta žít bezproblémově. Někdy se však klient bez materiální pomoci neobejde.

Zasáhnout nebo nezasáhnout. Časté dilema sociálních pracovníků, zvláště v těch oblastech, kde sociální pracovníci mají kompetence a povinnost, v případě potřeby

zrealizovat nějaké opatření. Často v takových situacích může proti sobě stát legislativní nařízení a představa klienta o způsobu řešení problému. L. Musil odkazuje na některé odborníky (Laan), kteří se domnívají, že nedbalost je v sociální práci posuzována méně přísně, než neoprávněný zásah.

Pokud jde o skupinu strategických dilemat, uvádím pro ilustraci již pouze příklad z některých možných, tak jak je L. Musil rozděluje. Jde o dilema *veřejného x dílčího zájmu, bezprostředních x zprostředkovaných východisek volby cílů, změny klienta x změny prostředí* atd.

Jak jsem již uvedl v úvodu této kapitoly, jedná se pouze o pokus nabídnout schematizaci často se objevujících dilemat u sociálních pracovníků, tak jsou někdy uváděna. Je ale jasné, že jiné typy dilemat budou zažívat např. pracovníci nestátních organizací realizující ambulantní činnost v oblasti sociálních služeb, jiná dilemata budou řešit pracovníci ústavů sociální péče a zase jiná pracovníci sociálně-právní ochrany dětí na úřadech.

3.10 Možné postupy při řešení etických dilemat.

Pokud jde o způsoby řešení etických dilemat, je například podle F. Reamera podstatné, aby sociální pracovníci nejprve dilematu porozuměli (tomu, jak v praxi působí), až poté je možné vytvořit vhodný postup pro jejich řešení.¹⁰⁵

Stejně, jako je v odborné literatuře možné najít různé typologie etických dilemat, setkáme si i s odlišnými způsoby možných postupů při jejich řešení. Opět uvádím příklad alespoň dvou z nich.

K. Dosoudilová a M. Francuchová nabízejí tento postup:¹⁰⁶

Identifikovat dilema. Základ pro řešení dilematu. Jasně a konkrétně pojmenovat dilema je nutné proto, aby na něm mohl dotýčný pracovat.

¹⁰⁵ REAMER, F. Social work values and ethics. In DALEY, J. *Special issue on the future of social work*, s. 29.

¹⁰⁶ DOSOUDILOVÁ, K.; FRANCUCHOVÁ, M. Typická dilemata v terénní sociální práci pro terénní pracovníky. In JANOUSHKOVÁ, K.; NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 509.

Určit, co konkrétně se dostává v situaci do konfliktu. Jaké hodnoty, cíle nebo povinnosti.

Vymezit, koho se dilema týká. Určit zda jde o jednotlivce, organizaci atd.

Prodiskutovat v týmu pracovníků. Diskuse s kolegy, případně i nadřízenými. Možné využít například supervizi či poradu. Zvážit jednotlivé možnosti – řešení. Konfrontovat výstupy s profesní identitou, etickým kodexem a etickými zásadami atd.

Zdokumentovat jednotlivé kroky. Zdokumentování slouží jako postup pro další podobné situace, které mohou vzniknout.

K. Dosoudilová a M. Francuchová se věnují také možnostem předcházení vzniku dilemat. Důležitá je podle nich především sebereflexe každého sociálního pracovníka. Měl by si uvědomit, jaké má nebo měl důvody k výběru své profese.

Dalším autorem, který zvládání dilemat věnuje velkou pozornost, je L. Musil. Ten hovoří o několika způsobech, jak je možné postupovat. Jako první hypotéza se podle něho nabízí ta, podle které sociální pracovníci zvládají etická dilemata tím, že u nich setrvávají a přijmou je.¹⁰⁷ To však podle Musila není příliš běžné, proto se takovým řešením podrobněji nezaobírá. Daleko častější praxe je tzv. *obcházení dilemat*. Tento způsob řešení dilemat spočívá ve snaze jednat tak, aby bylo možné uniknout před obtížným rozhodováním.¹⁰⁸ Sociální pracovníci jednájí způsobem, který jim pomáhá odklánět pozornost od příznaků neslučitelnosti očekávání. Odklonění pozornosti ovšem nevede k definitivnímu vyrovnání se s dilematem. To zůstává latentně přítomno a může být kdykoliv přesunuto zpět do centra pozornosti. Proto hovoří v této souvislosti L. Musil o vzniku latentního dilematu. Pokud sociální pracovníci zjistí, že jejich jednání je těžko slučitelné s jejich morálním ideálem, snaží se tuto situaci sami před sebou ospravedlnovat. Dochází pak k modifikaci morálního ideálu a v důsledku toho k aplikaci praktické morálky, která je z hlediska morálních ideálů problematická. Kolize praktické morálky s morálním ideálem se projevuje snahou ospravedlnit praktickou

¹⁰⁷ MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 93.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 94.

morálku změnou morálního ideálu. Výsledky procesu modifikace morálního ideálu a z něj plynoucí důsledky označuje L. Musil za morální znečitlivění.¹⁰⁹

Druhým způsobem zvládání dilemat je podle L. Musila snaha o *změnu nesourodých podmínek*, které jsou podstatné pro vznik dilematu.¹¹⁰ Sociální pracovníci se snaží zachovat morální ideál a upravit pracovní podmínky tak, aby nebránily jednat v souladu s morálním ideálem. L. Musil se zabývá myšlenkou, že by pracovníci mohli svá dilemata překonávat specificky pojatým učením. To by spočívalo v reflexi jejich praktické morálky, která by probíhala při supervizích apod. Zároveň by se s kolegy zaměřovali i na cíle své činnosti a pravidla jednání s klienty. Postupně má docházet ke změně komunikace mezi pracovníky, které v důsledku povede k posouzení účelnosti zvolených způsobů jednání z etického hlediska.

3.11 Způsoby přístupu sociálních pracovníků k praxi

Na závěr části zabývající se etikou v sociální práci ještě krátký pohled na možné způsoby přístupu sociálních pracovníků k výkonu své činnosti. I ty totiž vedle morální zralosti ovlivňují jejich etickou praxi.

M. Nečasová s odkazem na jiné odborníky rozlišuje dva typy přístupu:¹¹¹

Defenzivní praxe je charakterizovaná tím, že sociální pracovníci jednají podle pravidel a předpisů, které jsou definovány zákonem či zaměstnavatelem (vedením organizace). Důležité je pro ně splnění předepsaného postupu. Jednání sociálních pracovníků je vymezeno manuály, které určují, jak mají v konkrétních případech postupovat. Defenzivní praxe může být zakotvena ve vnitřních pravidlech organizace, může však jít i o individuální přístup toho kterého sociálního pracovníka.

Reflektivní praxe je oproti tomu typická tím, že sociální pracovníci jsou schopni samostatně reflektovat praxi, dokážou identifikovat etická dilemata, snaží se o integraci znalostí a hodnot a jejich využívání v praxi. Ten, kdo takto postupuje, je schopen se

¹⁰⁹ MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 98.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 99.

¹¹¹ NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 45.

vyrovnat s nejistotou, kterou při výkonu profese zažívá, uvědomuje si, že osobní hodnoty a hodnoty zaměstnavatele mohou být v konfliktu. Sociální pracovníci tohoto typu jsou autonomní osobnosti, která je schopna nést morální odpovědnost za svá rozhodnutí.

M. Nečasová s odkazem na S. Banks rozlišuje kromě zmíněných dvou hlavních směrů ještě další typy přístupu sociálních pracovníků k praxi.¹¹²

Angažovaný sociální pracovník jedná s klienty empatickým způsobem a s respektem. Uplatňuje ve své činnosti morální hodnoty, klade důraz na lidský přístup. Rizikem tohoto typu přístupu je vytvoření osobního vztahu s klientem, který by mohl vést až ke stranění některým z těchto klientů. Proto je důležité, dbát na dodržování institucionálních zásad a povinností.

Radikální sociální pracovník. Rovněž tento typ vkládá do své praxe osobní hodnoty a přesvědčení. Dělá to však primárně z toho důvodu, aby změnil ty oblasti sociální politiky a práva, které považuje za nespravedlivé.

Byrokratický sociální pracovník má oddělené osobní hodnoty od profesních hodnot a hodnot zaměstnavatele. Cílem činnosti sociálních pracovníků je manipulace s lidmi v zájmu jejich změny.

Profesionální sociální pracovník. Takový pracovník je autonomní, profesionálem, který je veden profesním kodexem, je vzdělaný a jeho prioritou jsou práva a zájem klientů.

¹¹² NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 46.

4 Etické aspekty výkonu sociálně-právní ochrany dětí

V předchozích kapitolách jsem se pokusil přiblížit systém sociálně-právní ochrany dětí a činnost pracovníků, kteří ji vykonávají. Zároveň jsem chtěl v obecné rovině vymezit nejdůležitější souvislosti mezi sociální prací a etikou. Nyní bych rád ukázal, jakou roli hrají etické aspekty v praktické činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, respektive, jak etickou dimenzi výkonu své profese vnímají právě tito pracovníci. Podstatnou součástí této části mé diplomové práce jsou výsledky dotazníkového šetření, které jsem zrealizoval.

4.1 Hypotézy a cíle šetření

K tématu šetření, které jsem uskutečnil, mě vedla především dlouholetá praxe v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a zároveň zaměření oboru, který studuji - etika v sociální práci. Jsem přesvědčen o tom, že sociálně-právní ochrana dětí je specifickou oblastí sociální práce, která je pro pracovníky, kteří ji vykonávají, náročná mimo jiné právě tím, že v sobě skrývá řadu etických otázek a aspektů. K tomuto přesvědčení mě vedou především mé osobní zkušenosti, neboť v praxi jsem musel mnohokrát řešit situace, které měly etický podtext. Položil jsem si však otázku, jestli podobně vnímají výkon své profese i ostatní kolegové, jestli si etickou dimenzi v ní uvědomují a pokud ano, jestli mají možnost etické otázky nějak systematicky řešit. I když jsem se totiž v praxi s etickými otázkami setkával často, málokdy se tyto záležitosti nějak koncepčně probíraly anebo řešily. Když už se tak dělo, šlo většinou o spontánní rozhovor s kolegy, nikoliv o systematický proces.

Mou ambicí nebylo podrobněji zkoumat, jakým způsobem kolegové eticky problematické dilematické situace řeší a ani všechny tyto situace výčtem vymezit. To by si vyžádalo podrobnější a jinak koncipovaný výzkum. Mé šetření by však mohlo být základem a impulsem pro realizaci nějakého takového projektu.

Tři *hypotézy* šetření zněly takto:

1. Při výkonu sociálně-právní ochrany dětí se sociální pracovníci setkávají ve zvýšené míře s eticky problematickými a dilematickými situacemi.

2. Sociální pracovníci vykonávající agendu sociálně-právní ochrany dětí si uvědomují důležitost etických aspektů ve své činnosti.

3. Přesto, že platí první dvě hypotézy, není v praxi pracovníků sociálně-právní ochrany dětí etickým otázkám věnována dostatečná (zvýšená) pozornost.

Od uvedených hypotéz se odvíjely i *cíle* šetření. Ty jsem stanovil takto:

1. Zjistit, zda se pracovníci sociálně-právní ochrany dětí dostávají během výkonu této agendy často do situací, které se dají označit jako eticky problematické či dilematické (ke zjištění měly posloužit otázky č. 11, 14, 17, 18 dotazníku).

2. Zjistit, zda pracovníci sociálně-právní ochrany dětí považují etické aspekty ve své činnosti za důležité (otázky č. 10 a 21 dotazníku).

3. Zjistit, zda se pracovníci SPOD etickým otázkám výkonu své agendy v praxi cíleně věnují (otázky č. 9 a 22 dotazníku).

4. Pokud se ukáže, že se pracovníci SPOD etickým otázkám dostatečně nevěnují, pokusit se zjistit, jaká může být příčina. Může to být jejich přetížeností, nedostatečným využíváním praktických nástrojů atd. (otázky č. 5, 6, 7, 8, 23 dotazníku).

Do dotazníku jsem jako doplňkové zařadil rovněž otázky, zjišťující, zda respondenti dokážou definovat pojmy etický problém a etické dilema (otázky č. 12, 13, 15, 16 dotazníku) a zda se s tématem etiky v sociální práci setkali v rámci přípravy na své povolání a během dalšího vzdělávání (otázky č. 19 a 20 dotazníku).

4.2 Zdůvodnění hypotéz šetření

Nyní bych rád zdůvodnil hypotézy svého šetření (především první z nich) a dotkl se praktického propojení etiky a výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

První hypotézou je konstatování, že *pracovníci sociálně-právní ochrany dětí se při výkonu své agendy dostávají ve zvýšené míře do eticky náročných situací*. Na základě svých zkušeností si myslím, že kolegové – pracovníci SPOD, výkon své profese jako eticky náročný chápou. Etická náročnost vychází i ze samé podstaty činností pracovníků SPOD (viz. kap. 2.3). Přesto, že tomu tak je, se v praxi o etických aspektech často cíleně nehovoří. Ani pokud jde o odbornou literaturu, není v tuzemském prostředí příliš publikací, které by se tímto tématem zabývaly. Situace se však začíná snad pomalu měnit. Důkazem může být kniha T. Pemové a R. Ptáčka, která etickým konfliktům při výkonu sociálně-právní ochrany dětí věnuje jednu kapitolu.¹¹³ Tito autoři hovoří o základním etickém dilematu, kterému jsou pracovníci SPOD vystaveni. Je jím podle nich rozpor mezi podporou rodiny a sociální kontrolou (srov. typologie dilemat v kap. 3.9). Nastavení této hranice vychází z platné legislativy, ale i z celkového pojetí sociální politiky státu (individualistické x paternalistické). Pracovníci SPOD jsou podle Pemové a Ptáčka uprostřed pomyslné úsečky mezi kontrolou (na tomto konci je např. policie) a podporou (např. psychoterapie). Pro kvalitní výkon sociálně-právní ochrany dětí je důležité pravidelné a systematické reflektování zacházení s vlastní mocí – formou intervize, supervize atd.¹¹⁴ Zmíněný konflikt mezi pomocí a kontrolou je nedílnou součástí sociální práce. Pemová s Ptáčkem si rovněž všímají možných etických konfliktů, kterým jsou pracovníci SPOD vystaveni při jednáních v rodinách (například přijímání darů).¹¹⁵

Příspěvek Pemové a Ptáčka je chvályhodný, avšak nevyčerpává podle mého názoru téma etiky v sociálně-právní ochraně dětí komplexně. Etické dilema podpory x kontroly je jistě časté, stejně tak mohou sociální pracovníci při práci s rodinou a dětmi zažívat další. Jádrem náročnosti výkonu sociálně-právní ochrany dětí z etického hlediska je podle mě především skutečnost, že pracovníci SPOD jsou velice často nuceni dělat *rozhodnutí, která zásadním způsobem ovlivní život dítěte a jeho rodiny*. Takových situací je celá řada. Pro ukázkou uvedu alespoň dvě.

¹¹³ PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 33.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 35.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 98.

První, je často popisovaná situace, kdy se rozhoduje o umístění dítěte mimo rodinné prostředí. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do ústavní výchovy atd. Důvodů pro tento postup může být rovněž celá řada. Například úmrtí či nemoc rodičů, podezření na týrání dítěte ze strany rodičů, absolutně nevyhovující sociální podmínky rodiny, závažné výchovné problémy dítěte atd. V takových situacích je ve většině případů pracovník sociálně-právní ochrany dětí ten, který musí situaci správně vyhodnotit a zvolit nejvhodnější postup. Samozřejmě, že může využít pomoci jiných odborníků (psychologa, lékaře atd.) a konečné rozhodnutí při umístění dítěte mimo rodinu má soud. Přesto však zásadní roli hraje právě pracovník SPOD. Na jeho úsudku záleží, zda bude podán návrh k soudu na umístění dítěte mimo rodinu, nebo jestli se pokusí pomocí jiných prostředků dítě v rodině „udržet“. Praxe je taková, že konečné rozhodnutí soudu v převážné většině případů koresponduje s návrhem pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Druhým případem zásadního rozhodování může být činnost pracovníků sociálně-právní ochrany dětí při zprostředkování náhradní rodinné péče. V kapitole 2.2 jsem uvedl, že většina kompetencí při zprostředkování osvojení a pěstounské péče je svěřena pracovníkům krajských úřadů. Oni rozhodují o tom, kteří žadatelé budou vytipováni jako vhodní náhradní rodiče pro konkrétní dítě. Kompetence definitivního výběru byla do prosince roku 2012 svěřena poradním sborům, jejichž součástí pracovníci SPOD byli. Od letošního roku je dokonce dána do rukou pouze pracovníkům krajských úřadů. Ti tak prakticky rozhodují o tom, v jaké rodině se dítě ocitne, v případě osvojení jde o rozhodnutí na celý život tohoto dítěte. Je zřejmé, že takovou situaci mohou sociální pracovníci prožívat jako eticky náročnou (osobní sympatie či nesympatie k určitým žadatelům náhradní rodinnou péči apod.).

Proces *posouzení situace dítěte* a rodiny a vlastní *rozhodování* je tedy podle mého názoru základem etické náročnosti výkonu sociálně-právní ochrany dětí sociálními pracovníky. Důležitosti posouzení situace dítěte se věnují někteří odborníci, např. P. Navrátil.¹¹⁶ Ten vidí úlohu posouzení situace rodiny jako klíčovou při zodpovězení otázek, kterými jsou např.: Mají být rodině poskytovány podpůrné nebo preventivní služby? Je situace tak vážná, že je nezbytné dítě z rodiny odejmout? Je

¹¹⁶ NAVRÁTIL, P. Sociálně-právní ochrana dětí postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny. *Sociální práce 2/2005*, s. 7-10.

příslušná rodina vhodná pro náhradní rodinnou péči? Obdobně se tématu dotýká P. Vrtbovská, která poukazuje mimo jiné na to, že vyřešení jednoho problému v rodině často vede k tomu, že se objeví problémy další a sociální pracovník musí umět zvážit, jestli přínos jednoho řešení vyváží jeho negativní následky.¹¹⁷ Úloze posouzení situace rodiny se podrobněji a věnuje taktéž R. Janebová, která posouzení vztahuje k etickému dilematu zasáhnout x nezasáhnout.¹¹⁸ Rozhodnutí, zda zasáhnout do situace klienta či nikoliv, je podle ní typické pro sociální práci. Obě varianty mohou být legitimní, pokud proběhly v závislosti na konkrétní situaci. Nebezpečné naopak je, pokud sociální pracovník preferuje určité rozhodnutí předem. Situační přístup považuje Janebová za jediný správný. Z etického pohledu označuje jak čistě „teleologickou“, tak čistě „deontologickou“ pozici při rozhodování za chybnou. Sama hovoří o tzv. „uvážlivém rozhodnutí.“¹¹⁹

Podle druhé hypotézy si *sociální pracovníci vykonávající sociálně-právní ochranu dětí uvědomují důležitost etických aspektů ve své činnosti*. K této hypotéze mě vedou taktéž osobní zkušenosti. Jestliže jsem se pokoušel zdůvodnit, v čem spočívá etická náročnost výkonu sociálně-právní ochrany dětí, musím přiznat, že jsem ji osobně opakovaně prožíval a prožívám stále. Opět mohu zmínit ony dvě situace z praxe, které jsem již popisoval.

Pokud jde o rozhodování o umístění dítěte mimo rodinu, jde o závažné rozhodnutí, ve kterém hraje roli mnoho aspektů. V takových situacích si pracovníci sociálně-právní ochrany dětí nevystačí pouze s dobrou znalostí legislativy. Roli hrají i jiné okolnosti, které se často dotýkají i „lidské“ stránky věci, která jde za rovinu právní. Z toho důvodu mohou pracovníci SPOD využívat takových nástrojů, jako je metodické vedení, supervize, intervize, pracovní porady nebo případové konference. Pokud by výkon sociálně-právní ochrany dětí spočíval pouze ve striktním naplnění zákonných předpisů, nebylo by něčeho takového třeba. Takový postup však v praxi ani není možný, neboť výkon sociálně-právní ochrany dětí přináší tolik specifických situací, které sebeobsáhlejší právní předpis nemůže dokonale postihnout. Právě z četných dotazů, které spolu s kolegy řeším a z různých případových konferencí vím, že

¹¹⁷ VRTBOVSKÁ, P. Moderní pojetí sociální práce s rodinou a dětmi v obtížné rodinné situaci. *Sociální práce 1/2006*, s. 37-43.

¹¹⁸ JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P.; JANEBOVÁ, R.; a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 119-156.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 126.

pracovníci SPOD vnímají svou profesi jako náročnou i z etického hlediska. Ne výjimečně jsou postaveni před situace, kdy při rozhodování sehrávají roli i jejich subjektivní a osobní názory. To se stává často právě v případech, kdy se rozhoduje o podání návrhu na umístění dítěte mimo biologickou rodinu.

O tom, že etické aspekty sociální pracovníci vnímají jako důležité, jsem se měl možnost přesvědčit i ve druhém zmiňovaném případě. S kolegyní, pracovnící sociálně-právní ochrany dětí krajského úřadu, jsme častokrát vedli diskuse o tom, jakou měrou zasahujeme do osudu dětí, které jsou svěřovány do náhradních rodin. Ona sama mi sdělovala, že nad svým rozhodnutím, jací žadatelé budou vytipováni pro konkrétní dítě, přemýšlí často i doma, a že je při tomto výběru ovlivňována i svým osobním životem. I proto se domnívám, že pracovníci SPOD si důležitost etické dimenze své profese uvědomují.

Třetí hypotéza zní tak, že *přestože platí první dvě hypotézy, není v praxi pracovníků sociálně-právní ochrany dětí etickým otázkám věnována dostatečná (zvýšená) pozornost.* Domnívám se, že i když si pracovníci SPOD etickou náročnost své profese uvědomují, z nějakých důvodů této otázce není věnována systematická pozornost. Opět vycházím ze své zkušenosti, kdy jsem se jako pracovník SPOD nezúčastnil například žádné pracovní rady, která by se etickým aspektům výkonu dané agendy zvláště věnovala. O etických otázkách se mluví spíše nahodile, někdy jako etické nejsou ani označeny, i když jejich podstata taková je. Určitou změnu přineslo zavádění supervizí do praxe pracovníků SPOD, kde i zásluhou vyškolených supervizorů jsou některé pracovní situace přesněji popisovány a definovány. Důvodů nedostatečné reflexe etických problémů bude asi více. V realizovaném šetření se pokusím podhalit alespoň některé z nich.

4.3 Metodika šetření

Moje současné zaměstnání na sociálním odboru krajského úřadu mi umožnilo oslovit dotazníkovým šetřením prakticky všechny kolegy, kteří se na obecních úřadech v Plzeňském kraji dané agendě věnují. Respondenty dotazníku tedy byli kolegové ze čtrnácti obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a z Magistrátu města Plzně (osloveni nebyli pracovníci úřadů městských obvodů v Plzni). Konkrétně byl dotazník

zaslán 69 pracovníkům sociálně-právní ochrany dětí v Plzeňském kraji. Z tohoto počtu dotazník zpracovalo 60 respondentů, tedy asi 87 procent z celkového počtu oslovených. Šetření proběhlo v prvním týdnu měsíce února roku 2013. Dotazník byl respondentům zaslán v elektronické podobě, v té ho i vraceli. Dotazník obsahoval 23 otázek. Otázky byly použity uzavřené (nabízí varianty odpovědí), polootevřené (nabídka variant s možností vlastní odpovědi) i otevřené (bez variant odpovědi).

4.4 Výsledky šetření

Celý dotazník v té podobě, v které byl respondenty vyplňován, je uveden v příloze diplomové práce. Nyní bych rád prezentoval výsledky šetření, a to tak, že vždy uvedu otázku a zároveň tabulkou a stručným komentářem vyhodnotím odpovědi. Otázky nebudou prezentovány přesně v tom pořadí, v jakém byly uvedeny v dotazníku. Pro účely vyhodnocení jsem je nyní seřadil podle sledovaných cílů.

I. Obecné otázky (č. 1 – 4)

Otázka č. 1

Váš věk je:

<i>otázka č. 1</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
20 - 29 let	9	15%
30 – 39 let	18	30%
40 – 49 let	21	35%
50 a více let	12	20%

První otázka zjišťovala věk respondentů. Odpovědělo na ni všech 60 pracovníků sociálně-právní ochrany dětí. Nejvyšší zastoupení mezi odpověďmi měla kategorie 40-49 let, do které náleželo 35% respondentů.

Otázka č. 2

Vaše pohlaví:

<i>otázka č. 2</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
muž	9	15%
žena	51	85%

Z odpovědí na tuto otázku vyplynulo, že šetření se zúčastnilo 85% žen a 15% mužů.

Otázka č. 3

Vaše nejvyšší dosažené vzdělání je:

<i>otázka č. 3</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
středoškolské	9	15%
vyšší odborné	9	15%
vysokoškolské	42	70%

Vysokoškolského vzdělání dosáhlo 70% respondentů. Dalších 15% absolvovalo vyšší odbornou školu. To svědčí o vysoké kvalifikovanosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí.

Otázka č. 4

Agendu sociálně-právní ochraně dětí vykonáváte:

<i>otázka č. 4</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
do 5 let	6	10%
od 5 do 10 let	6	10%
od 10 do 15 let	27	45%
nad 15 let	21	35%

Šetření ukázalo, že většina pracovníků sociálně-právní ochrany dětí má dlouhodobou praxi. Celkem pouze 20% respondentů mělo praxi nižší než 10 let. Výzkumu se tedy zúčastnili z velké části nejen kvalifikovaní, ale i zkušení sociální pracovníci.

II. Doplnkové otázky (č. 12, 13, 15, 16, 19 a 20)

Otázka č. 12

Domníváte se, že rozumíte pojmu „etický problém“ v sociální práci?

<i>otázka č. 12</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	18	30%
spíše ano	42	70%
spíše ne	0	0%
ne	0	0%

Většina respondentů se domnívala, že pojmu etický problém rozumí. Nikdo neodpověděl, že „ne“, nebo „spíše ne“. Následující otázka měla výsledek potvrdit nebo vyvrátit.

Otázka č. 13

Pokuste se pojem „etický problém“ stručně definovat:

Jednalo se o otevřenou otázku, kterou měli respondenti zodpovědět. I když na předchozí otázku odpovědělo prakticky 100% sociálních pracovníků, že se domnívá, že pojmu „etický problém“ rozumí, ukázalo se, že tomu tak úplně není. Z celkového počtu 60 odpovědí se za „správnou“ (vystihující podstatu pojmu) odpověď dalo označit 48. Více než čtvrtina respondentů tedy podstatu pojmu „etický problém“ nedokázala dobře vystihnout. Mezi nepřesnými odpověďmi se objevily různé varianty toho, co pracovníci sociálně-právní ochrany dětí považují za etický problém.

Otázka č. 15

Domníváte se, že rozumíte pojmu „etické dilema“ v sociální práci?

<i>otázka č. 15</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	21	35%
spíše ano	36	60%
spíše ne	0	0%
ne	3	5%

Podobně jako u otázky č. 12 se většina sociálních pracovníků domnívala, že pojmu, v tomto případě „etické dilema“, rozumí. Přesto tři respondenti (5%) přiznali, že termínu nerozumí.

Otázka č. 16

Pokuste se pojem „etické dilema“ stručně definovat:

I když v předchozí otázce odpověděli pouze 3 pracovníci sociálně-právní ochrany dětí, že pojmu „etické dilema“ nerozumí, skutečnost se ukázala odlišná. Z celkem 57 odpovědí (zmínění 3 pracovníci vůbec neodpověděli) vystihlo podstatu pojmu pouze 33 respondentů. Ostatní, 24 sociálních pracovníků, termínu ne zcela dobře rozumí, nebo nedokážou jeho podstatu vystihnout.

Otázka č. 19

Setkal jste se s tématem etiky v sociální práci během svého studia (přípravy na povolání sociálního pracovníka)?

<i>otázka č. 19</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, v dostatečné míře	33	55%
ano, ale jen okrajově	12	20%
ne, prakticky vůbec	15	25%

Na otázku odpovědělo 55% sociálních pracovníků, že se s tématem etiky v sociální práci setkalo v dostatečné míře během svého studia. Zajímavé je, že počet respondentů, kteří odpověděli, že se s tématem etiky při svém studiu setkali v dostatečné míře, se přesně shoduje s počtem respondentů, kteří dokázali „správně“ odpovědět na otázku, co je etické dilema (viz. předchozí otázka). Shoda by zde byla logická, neboť pokud se sociální pracovníci cítí s tématem etiky v sociální práci dostatečně obeznámeni, měli by dokázat pojem „etické dilema“ definovat.

Otázka č. 20

Setkal jste se s tématem etiky v sociální práci během dalšího profesního vzdělávání (semináře, konference, apod.)?

<i>otázka č. 20</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, v dostatečné míře	9	15%
ano, ale jen okrajově	33	55%
ne, prakticky vůbec	18	30%

Otázka, podobná předchozí. Nyní však respondenti byli dotazováni, zda se s tématem etiky v sociální práci setkali během dalšího vzdělávání. V tomto ohledu je situace ještě poněkud horší, než u studia. Pouze 15% sociálních pracovníků odpovědělo, že se s tématem etiky setkalo během dalšího vzdělávání v dostatečné míře.

III. Otázky vztahující se k cíli č. 1 (č. 11, 14, 17, 18)

Otázka č. 11

Stává se Vám, že zákonné normy, metodická doporučení, nebo doporučení nadřízeného, které musíte dodržovat při výkonu své agendy, jsou v rozporu s Vaším etickým přesvědčením?

<i>otázka č. 11</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, často	6	10%
ano, někdy	45	75%
zřídka	9	15%
ne, nikdy	0	0%

Plným 85% pracovníkům sociálně-právní ochrany dětí se „alespoň někdy“ stává, že jejich etické přesvědčení je v rozporu se zákony, metodikami, či doporučeními nadřízeného, 10 % se to dokonce „stává často“.

Otázka č. 14

Pokud budeme za eticky problematické považovat situace, při kterých jste nuceni volit takové řešení problému, které je pro Vás z etického hlediska těžko přijatelné, setkáváte se s takovými situacemi při výkonu sociálně-právní ochrany dětí?

<i>otázka č. 14</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, často	9	15%
ano, někdy	42	70%
zřídka	6	10%
ne, nikdy	3	5%

Podobně jako v odpovědích na předešlou otázku, odpovědělo 70% respondentů, že se „někdy“ setkává s eticky problematickými situacemi. Přesně 15% z nich uvedlo, že se s takovými situacemi setkává „často“.

Otázka č. 17

Pokud budeme za eticky dilematické považovat situace, při kterých musíte volit mezi dvěma či více pro Vás eticky nepřijatelnými řešeními problému, setkáváte se s takovými situacemi při výkonu sociálně-právní ochrany dětí?

<i>otázka č. 17</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, často	9	15%
ano, někdy	39	65%
zřídka	12	20%
ne, nikdy	0	0%

Do eticky dilematických situací se podle šetření dostává alespoň někdy 80% dotazovaných sociálních pracovníků. Jde tedy o obdobné číslo, jako u eticky problematických situací. Že by se do eticky dilematické situace nedostal nikdy, neuvedl žádný respondent.

Otázka č. 18

Domníváte se, že při výkonu sociálně-právní ochrany dětí se dostáváte do eticky problematických situací častěji, než ostatní sociální pracovníci?

<i>otázka č. 18</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	9	15%
spíše ano	18	30%
přibližně stejně často	27	45%
spíše ne	3	5%
ne	3	5%

Tato otázka měla za úkol pokusit se zjistit, zda se pracovníci sociálně-právní ochrany dětí dostávají podle jejich názoru do eticky problematických situací častěji, než ostatní sociální pracovníci. Téměř polovina respondentů (přesně 45%) se domnívá, že „přibližně stejně často“. Dalších 45% se domnívá, že „ano“ (15%) nebo „spíše ano“ (30%). Přesně 5% uvedlo variantu „spíše ne“, stejně tak 5% variantu „ne“.

IV. Otázky vztahující se k cíli č. 2 (č. 10 a 21)

Otázka č. 10

Pokuste se vyjádřit, co je při vedení případu pro Vás nejdůležitější:

<i>otázka č. 10</i>	pořadí odpovědí podle důležitosti
postupovat podle zákonných předpisů	1 (nejdůležitější)
dodržet zákonné lhůty	3
správně vedená spisová dokumentace	6 (nejméně důležité)
vlastní přesvědčení, že případ vedu správně	2
spokojenost vedoucího s vedením případu	5
spokojenost klienta s vedením případu	4
něco jiného – napište co.....	

Otázka č. 10 měla naznačit, co pracovníci sociálně-právní ochrany dětí považují při výkonu své profese za nejdůležitější. Respondenti měli seřadit uvedené aspekty podle pořadí důležitosti. V tabulce jsou odpovědi souhrnně uvedeny systémem 1=nejdůležitější až 6=nejméně důležité. Pro případ, že považují za důležitý jiný faktor, bylo to respondentům umožněno otevřenou možností doplnit. Dva respondenti této možnosti využili s tím, že nejdůležitější je pro ně „zájem dítěte“. Předpokládám, že mnozí sociální pracovníci považují dítě za klienta, a proto tuto možnost využili v odpovědi „spokojenost klienta s vedením případu“. Nejdůležitějším aspektem se ukázal „postup podle zákonných předpisů“. Odpověď „vlastní přesvědčení, že případ vedu správně“, což naznačuje důležitost osobního etického přesvědčení, obsadila druhé místo. Nejméně důležitými se naproti tomu ukázaly varianty „správné vedení spisové dokumentace“ (poslední místo) a „spokojenost vedoucího s vedením případu“ (předposlední místo).

Otázka č. 21

Domníváte se, že etické aspekty výkonu Vaší profese jsou důležité?

<i>otázka č. 21</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, jsou velmi důležité	54	90%
průměrně důležité	6	10%
málo důležité	0	0%
ne, nejsou vůbec důležité	0	0%

Na přímou otázku po důležitosti etických aspektů odpovědělo 90% pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, že jsou pro ně „velmi důležité“. Nikdo nesdělil, že by byly důležité „málo“ nebo dokonce „vůbec“.

V. Otázky vztahující se k cíli č. 3 (č. 9 a 22)

Otázka č. 22

Věnujete se na svém pracovišti cíleně etickým otázkám výkonu vaší agendy (např. při supervizích, na pracovních poradách)?

<i>otázka č. 22</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, často	9	15%
ano, někdy	24	40%
zřídka	27	45%
ne, nikdy	0	0%

Z odpovědí vyplynulo, že etickým otázkám se při supervizích, poradách apod. věnuje 15% sociálních pracovníků „často“, 40% „někdy“ a 45% „zřídka“. Tato otázka souvisí rovněž s otázkami č. 8 a č. 9.

Otázka č. 9

Při supervizi se nejčastěji věnujete (označte maximálně tři možnosti):

<i>otázka č. 9</i>	celkový počet odpovědí
problematice pracovního týmu z hlediska organizačního uspořádání	27
problematice pracovního týmu z hlediska vzájemných vztahů pracovníků	12
řešení případů z odborného pohledu (soulad se zákony, metodikami)	33
řešení případů z etického pohledu	18
problematice vztahů s vedením organizace	6
jiným záležitostí	3

Respondenti mohli označit tři varianty odpovědi. Nejčastěji se objevila odpověď „řešení případů z odborného pohledu“, odpověď „řešení případů z etického pohledu“ byla třetí nejčastější, z celkového počtu 60 respondentů ji však označilo pouze 18.

VI. Otázky vztahující se k cíli č. 4 (č. 5, 6, 7, 8 a 23)

Otázka č. 5

Domníváte se, že počet případů, které v rámci své agendy vedete, je příliš vysoký?

<i>otázka č. 5</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	45	75%
spíše ano	9	15%
spíše ne	6	10%
ne	0	0%

Celých 75% pracovníků sociálně-právní ochrany dětí uvedlo, že počet případů, který mají na starost je jednoznačně příliš vysoký, zbylých 15% uvedlo, že „spíše ano“. Pouze 10% sdělilo, že „spíše ne“.

Otázka č. 6

Domníváte se, že pokud byste vedli nižší počet případů, mohli byste odvádět kvalitnější práci s klientem (klienty)?

<i>otázka č. 6</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	48	80%
spíše ano	12	20%
spíše ne	0	0%
ne	0	0%

Tak jako u předešlé otázky odpověděla převážná většina sociálních pracovníků nejčastěji odpovědí „ano“, celkem 80%. Zbylých 20% odpovědělo variantou „spíše ano“.

Otázka č. 7

Domníváte se, že kvalitní výkon sociálně-právní ochrany dětí Vám komplikuje přílišné zatížení administrativní činností (vedení spisové dokumentace atd.)?

<i>otázka č. 7</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano	54	90%
spíše ano	6	10%
spíše ne	0	0%
ne	0	0%

Naprostá většina respondentů, 90%, odpovědělo na tuto otázku variantou „ano“, zbylých 10% pak variantou „spíše ano“.

Otázka č. 8

Je na vašem pracovišti realizována supervize?

<i>otázka č. 8</i>	počet odpovědí (z 60)	počet odpovědí v %
ano, pravidelně	33	55%
ano, ale nepravidelně	12	20%
ne, vůbec	15	25%

Na dotaz týkající se realizace supervize, odpovědělo 55% sociálních pracovníků, že supervize je u nich realizována „pravidelně“, oproti tomu u 25% „není realizována vůbec“.

Otázka č. 23

Pokud se etickým otázkám výkonu Vaší agendy na pracovišti nevěnujete dostatečně, důvodem je podle Vás především? (označte libovolné množství odpovědí, případně doplňte):

<i>otázka č. 23</i>	celkový počet odpovědí
nedostatek času	42
tyto otázky nepovažujete za důležité	0
nemáte možnost se jim věnovat (není realizována supervize, není s kým a kde o nich hovořit)	15
raději si etické otázky vyřešíte sami	18
jiný důvod, jaký.....	0

Na poslední otázku dotazníku odpovědělo jednoznačně nejvíce respondentů, že hlavní překážkou nedostatečného věnování se etickým otázkám je „nedostatek času.“ Nikdo z pracovníků sociálně-právní ochrany dětí neodpověděl, že „etické otázky nepovažuje s kolegy za důležité“, ani nikdo neuvedl jiný důvod, než jaké byly nabídnuty.

4.5. Vyhodnocení šetření – diskuse

Nyní bych se rád pokusil o stručné vyhodnocení provedeného šetření, o zodpovězení stanových cílů a konstatování, zda se vyslovené hypotézy potvrdily či nikoliv. Rozsah této práce mi dovoluje pouze základní vyhodnocení. Dotazníky by však mohly nabídnout i hlubší analýzu, která by například specifikovala výsledky podle vzdělání respondentů, podle délky jejich praxe atd.

Zodpovězení *obecných otázek* (otázky č. 1 až 4) mimo jiné ukázalo, že 85% respondentů byly ženy. To je vcelku očekávaný stav, který koresponduje s tím, že ženy mají mezi sociálními pracovníky obecně vyšší zastoupení. Rovněž vysoký počet vysokoškolsky vzdělaných pracovníků SPOD (70%) nepřekvapil, vzhledem k zákonným požadavkům na jejich kvalifikaci. Za pozornost stojí zjištění, že 45% účastníků šetření mělo praxi v oblasti sociálně-právní ochrany dětí od 10 do 15 let a 35% dokonce delší než 15 let. Respondenty byli tedy z velké části zkušení pracovníci, což podle mého názoru dává větší váhu získaným datům.

Prvním cílem bylo zjistit, zda se pracovníci SPOD dostávají během výkonu této agendy často do situací, které se dají označit jako eticky problematické či dilematické. Jak vyplývá z výsledků šetření (otázka č. 11), 75% respondentů šetření uvedlo, že alespoň někdy jsou zákonné normy, metodická doporučení nebo doporučení nadřazených v rozporu s jejich etickým přesvědčením. 10% dokonce uvedlo, že se jim to stává často. Tato data v podstatě korespondují s výsledky odpovědí dvou otázek (č. 14 a 17), které ukázaly, že 70% sociálních pracovníků se alespoň někdy dostává do eticky problematických a 65% do eticky dilematických situací. Odpověď „ano někdy“, která byla v těchto otázkách použita, by se mohla zdát dosti obecnou. Pokud ale vezmeme v úvahu jinou variantu odpovědi, „zřídka“, ke které se přiklonilo vždy jen max. 20% respondentů, odpověď „ano někdy“ je poměrně vypovídající. Zmíněná data tedy podle mého soudu potvrzují předpoklad, že pracovníci SPOD se v praxi s eticky náročnými

situacemi setkávají často. K prvnímu cíli se ještě vztahovala otázka, zda pracovníci SPOD mají pocit, že se do eticky problematických situací dostávají častěji, než ostatní sociální pracovníci (č. 18). Na tuto otázku odpovědělo 45% respondentů, že „přibližně stejně často“, 30% pak že „spíše ano“ a 15% že „ano“. I tyto údaje naznačují, že pracovníci SPOD považují svou agendu za minimálně stejně „eticky náročnou“ jako další oblasti sociální práce, spíše však za náročnější.

Zjistit, zda pracovníci sociálně-právní ochrany dětí považují etické aspekty ve své činnosti za důležité, bylo *druhým cílem*. Jedna z otázek dotazníku (č. 21) se takto ptala přímo. Celých 90% respondentů odpovědělo, že etické aspekty jsou při výkonu jejich agendy „velmi důležité“. Zbýlých 10%, že jsou „průměrně důležité“. Vzhledem k tomu, že otázka směřovala k zjištění názoru sociálních pracovníků, a ten byl vyjádřen jasně ve zmíněných odpovědích, nevázal jsem k tomuto cíli další otázky. Pro komplexní pohled na to, jaké ještě aspekty považují pracovníci SPOD za podstatné, jsem zařadil otázku č. 10. Jako nejdůležitější aspekt při vedení případu se ukázalo „postupovat podle zákonných předpisů“. Hned na druhém místě se umístilo „vlastní přesvědčení, že případ vedu správně“. Je přitom pravděpodobné, že tyto dva aspekty mohou jít v některých situacích proti sobě a mohou vyvolávat konflikt, který může být i etické povahy. V každém případě je na základě získaných dat podle mého názoru možné říci, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí etické aspekty považují ve své profesi za velmi důležité.

Třetí cíl zněl, pokusit se zjistit, zda se pracovníci SPOD etickým otázkám výkonu své agendy v praxi cíleně věnují. Při zkoumání prvních dvou cílů bylo ověřeno, že se pracovníci SPOD dostávají často do eticky problematických situací, a že etické aspekty považují za důležité. Věnují se jim však cíleně a systematicky ve své profesní praxi? Pokud jsem použil pojem „cíleně věnují“, budu tím mít především na mysli reflexi etických situací v rámci supervizí, intervizí, případně pracovních porad. To jsou totiž podle mě nástroje, které by v praxi k řešení etických otázek měly sloužit. Na přímou otázku (č. 22), jestli se na svém pracovišti etickým otázkám věnují, odpovědělo 45% respondentů že „zřídka“, 40% že „někdy“ a 15% že „často“. Výsledek je tedy poněkud nejednoznačný, vyplývá z něj, že na některých pracovištích je etickým otázkám věnována větší pozornost, na některých menší. Otázku třetího cíle nelze zřejmě jednoznačně zodpovědět, přesto považuji 45% pracovníků, kteří se přiklonili k variantě „zřídka“ za důvod, pokusit se zjistit, proč tomu tak je (viz. čtvrtý cíl). K otázce č. 22

byla jako doplňující připojena otázka č. 9. Ta zjišťovala, čemu se pracovníci SPOD při supervizích nejvíce věnují. Nejčastěji se v odpovědích objevila možnost „řešení případů z odborného pohledu (soulad se zákony, metodikami)“, na druhém místě skončila varianta „problematice pracovního týmu z hlediska organizačního uspořádání“ a na třetím „řešení případu z etického pohledu“. Tento výsledek naznačuje, že prioritní je pro sociální pracovníky dodržet odborný postup (srov. s výsledky odpovědí otázky č. 10), ovšem i závažnost etické dimenze vedení případu (alespoň na některých pracovištích).

Pokud srovnáme výsledky odpovědí na otázky č. 21 a č. 9, je možné konstatovat následující. Prvních 15% pracovníků SPOD považuje etické aspekty výkonu své profese za velmi důležité, a také se jim „často“ na pracovišti věnuje. Dalších 40% je považuje také za velmi důležité, ale věnuje se jim jen „někdy“. 10% pracovníků SPOD považuje etické aspekty za „průměrně“ důležité a věnuje se jim „někdy“ nebo spíše „zřídka“. Zbývá 35% pracovníků, kteří je považují sice za velmi důležité, ale věnují se jim také pouze „zřídka“. *Čtvrtým cílem* tedy bylo zjistit, jaké mohou být příčiny zmíněných výsledků, proč se pracovníci SPOD etickým otázkám dostatečně nevěnují, i když je považují za velmi důležité. Při úvahách proč tomu tak může být, jsem vycházel z vlastních zkušeností a z výzkumu prezentovaného stručně v kapitole 2.5. Jako možné příčiny jsem vytipoval: nedostatek času (přetíženost množstvím případů), přílišné zatížení administrativní činností, nevyužívání vhodných nástrojů (supervize, intervize) a nezájem nebo obavy řešit etické otázky s kolegy. Tyto uvažované důvody se promítly do otázek č. 5, 6, 7, 8 a 23. Jako podstatný problém šetření potvrdilo přetížení pracovníků SPOD množstvím případů. Plných 75% sociálních pracovníků uvedlo na dotaz, zda je počet vedených případů příliš vysoký, odpověď „ano“. Zbýlých 15% zvolilo odpověď „spíše ano“. Procentuálně obdobně bylo opovězeno na dotaz, jestli by pracovníci SPOD mohli s klientem odvádět kvalitnější práci, pokud by vedli méně případů. Potvrdilo se rovněž přílišné zatížení administrativní činností (pro variantu „ano“ se u této otázky vyslovilo celých 90% respondentů). Odpověď na otázku č. 8, která zjišťovala realizaci supervize, ovlivnil jistě fakt probíhajícího projektu Nadace Sirius (popsáno v kap. 2.6). Díky němu je ještě stále supervize realizována na většině obecních úřadů obcí s rozšířenou působností Plzeňského kraje. Na některých obecních úřadech však již byl projekt ukončen. I z toho důvodu 25% respondentů uvedlo, že supervize není na jejich úřadech realizována vůbec. V položce č. 23 dotazníku byla pracovníkům SPOD položena otázka na důvod nevěnování se etickým otázkám přímo.

Mezi odpověďmi bylo jednoznačně nejvíce těch, které jako důvod uvedly nedostatek času (celkem 42). To, že si „raději vyřeší etické otázky sami“ uvedlo 18 pracovníků. U zbylých 15 odpovědí bylo jako důvod zvoleno, že „není možnost se etickým otázkám věnovat (na supervizi apod.)“. Nikdo z respondentů nevybral možnost, že by etické otázky nebyly důležité, ani jinou možnost, kterou bylo možné doplnit. To může svědčit o tom, že varianty odpovědí a příčin byly zvoleny vhodně. Potvrdilo se, že za faktem, že někteří pracovníci SPOD se etickým otázkám nevěnují, ač je považují za důležité, stojí pravděpodobně příliš velké množství případů, administrativní přetížení a částečně i nerealizace vhodných pracovních postupů (supervize) nebo nezájem řešit etické otázky s kolegy na pracovišti.

Dotazník by doplněn ještě otázkami zjišťujícími, zda respondenti dokážou správně definovat pojmy „etický problém“ a „etické dilema“ a zda se s etickými tématy setkali během studia a následného profesního vzdělávání. Výsledky ukázaly, že pracovníci SPOD se sice domnívají, že zmíněným etickým pojmům rozumí, ovšem ve skutečnosti tak tomu úplně není. Etický problém dokázalo správně definovat 48 z 60 respondentů, etické dilema dokonce jen 33 respondentů. Tyto výsledky však nejsou tak překvapivé, pokud je srovnáme s výsledky odpovědí na otázku č. 19, kde pouze 55% sociálních pracovníků uvedlo, že se s tématem etiky v sociální práci setkalo během studia v dostatečné míře. Znalosti z oblasti etiky nemohlo příliš pracovníků SPOD získat ani během dalšího profesního vzdělávání. Tam se podle odpovědí na otázku č. 20 s etickými tématy setkalo v dostatečné míře jen 15% respondentů.

Souhrnně je tedy možné k vysloveným *hypotézám* sdělit následující. Dotazníkové šetření potvrdilo, že při výkonu sociálně-právní ochrany dětí se sociální pracovníci setkávají často s eticky problematickými či dilematickými situacemi. To je dáno samotným charakterem této agendy, kdy jsou sociální pracovníci vystaveni rozličným očekáváním, pohybují se v postavení toho, kdo má rodinu podporovat, ale zároveň kontrolovat, musí činit závažná rozhodnutí, která zásadně ovlivňují životy dětí a rodiny atd. Pracovníci sociálně-právní ochrany dětí si ve velké většině důležitost etických aspektů výkonu své profese uvědomují, jsou pro ně většinou velmi důležité. Pokud jde o reflexi a řešení eticky náročných situací a případů, na některých pracovištích je jim věnována pozornost a jsou předmětem supervizí. Poměrně velká část pracovníků se etickým aspektům výkonu své profese na pracovištích však systematicky nezabývá. Důvodem je zřejmě velká přetíženost počty případů a administrativou

a rovněž nesystémová realizace supervizí. Supervize přitom mohou být vhodným nástrojem pro řešení eticky problematických a dilematických situací. Určitá část pracovníků sociálně-právní ochrany dětí s kolegy na pracovišti tyto situace řešit nechce. Zhruba polovina účastníků šetření se s etickými tématy setkala v dostatečné míře během svého studia (přípravy na povolání), při dalším profesním vzdělávání se však s uvedeným tématem setkala jen malá část z nich.

Na uvedených skutečnostech je pozitivní, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí si uvědomují, že etické aspekty jsou v jejich činnosti důležité. Měli by jim však být vytvořeny takové pracovní podmínky, které umožňují se těmto aspektům věnovat. Především by měli mít dostatek času, jak na přímou práci s rodinou, tak na řešení jiných (např. etických) problémů výkonu profese. Prvním krokem k tomu je právě realizované zavádění standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí. Ty stanovují maximální počet rodin, které má mít jeden pracovník SPOD na starost. Díky tomu snad odpadne i nadměrné zatížení administrativou. Zároveň standardy povinně zavádějí povinnost realizace supervizí. Bude úkolem supervizorů, aby dokázali etická témata v rámci supervize s pracovníky SPOD reflektovat. Kromě supervizí, by sociální pracovníci měli aktivně hledat i jiné nástroje, které jim pomohou etické problémy řešit. Pokud se etickým otázkám nemohli věnovat dostatečně během své profesní přípravy, měli by se o to pokusit v rámci následného profesního vzdělávání. Instrukce, které se následnému vzdělávání sociálních pracovníků věnují, by ve vyšší míře měli etická témata do svých seminářů a kurzů přinášet.

Závěr

Na závěr této diplomové práce bych rád stručně zhodnotil, jak se podařilo splnit její cíle, deklarované v úvodu. Zároveň bych rád naznačil, v čem by mohla být užitečná pro praxi a jaké obecné závěry z ní vyplývají.

Sociálně-právní ochrana dětí byla představena jako oblast sociální práce, která má svojí specifickou historii, organizační uspořádání, způsob financování apod. Bylo podle mě prokázáno, že její výkon klade na sociální pracovníky značné nároky – na jejich vzdělání, životní zkušenosti, odborné dovednosti, ale i charakterové vlastnosti. Pokusil jsem se rovněž o teoretické uvedení do problematiky etiky v sociální práci a tím o vytvoření jakési „základny“ pro mnou realizovaný výzkum. Téma etiky v sociální práci bylo vzhledem k rozsahu reflektováno jen v omezeném rozsahu, nutném pro pochopení výzkumného záměru. Realizace dotazníkového šetření se zdařila, především díky ochotě pracovníků sociálně-právní ochrany dětí působících na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností Plzeňského kraje. Konkrétní závěry výzkumu byly prezentovány v předchozí části. Hlavní cíl diplomové práce tedy považuji díky naplnění dílčích cílů za uspokojivě splněný. Sociálně-právní ochrana dětí se ukázala být takovou oblastí sociální práce, kde etické aspekty hrají důležitou roli. Praktický výzkum tuto domněnku potvrdil. Stávající podmínky (dosud neomezené množství případů na jednoho sociálního pracovníka, neexistence povinných supervizí, vysoká zátěž administrativou, ale i mezery v zaměření následného profesního vzdělávání) však příliš nenahrávají tomu, aby se etickým otázkám bylo možné na jednotlivých pracovištích systematicky věnovat. Nadějí do budoucna je v tomto ohledu především zavádění standardů kvality práce, které by v oblasti sociálně-právní ochrany dětí mělo být dokončeno k 1. 1. 2015.

Jaký význam pro praxi by tato diplomová práce mohla přinést? Především má upozornit na skutečnost, že etické aspekty hrají při výkonu sociálně-právní ochrany dětí důležitou roli. Tento fakt někdy při množství práce, kterou sociální pracovníci musejí na úseku sociálně-právní ochrany dětí vykonat, zůstává v pozadí. Jak však prokázal zrealizovaný výzkum, etická dimenze je velmi důležitá i pro samotné pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. Oni sami by především měli hledat cesty, jak etické

problémy v praxi reflektovat a tím pádem i případně řešit. K tomu však potřebují i odpovídající podmínky. Zde je úkol pro centrální metodický orgán – pracovníky ministerstva práce a sociálních věcí a rovněž pro zákonodárce, aby takové podmínky dokázali vytvářet. Bylo by podle mého názoru vhodné, aby etická témata a způsoby řešení etických problémů a dilemat byly ve větší míře zahrnuty do metodických a koncepčních materiálů pro sociální pracovníky. Toto je úkol i pro budoucí supervizory, kteří budou po plném zavedení standardů kvality výkonu sociálně-právní ochrany dětí supervize na jednotlivých pracovištích provádět. Apel zaznívá i k těm, kdo sociální pracovníky na výkon tohoto povolání připravují. Z mého šetření vyplývá, že téměř polovina pracovníků sociálně-právní ochrany dětí se tématu etiky v sociální práci během studia dostatečně nevěnovala. Tento fakt považuji za nedostatek, který stojí za povšimnutí. Ještě větší nedostatky mají v tomto ohledu realizátoři následného vzdělávání. Etická témata nejsou běžně součástí vzdělávacích aktivit. Ty jsou zaměřeny především na zdokonalování sociálních pracovníků v legislativní oblasti. Je pochopitelné, že legislativní témata jsou velmi důležitá, nicméně by se nemělo zapomínat ani na jiné aspekty sociální práce.

Domnívám se, že má diplomová práce by mohla posloužit rovněž jako inspirace některým z dalších studentů, kteří by se tématu etických aspektů při výkonu sociálně-právní ochrany dětí chtěli věnovat. Bylo by například zajímavé, sledovat postupy při řešení etických problémů a dilemat na jednotlivých pracovištích a tyto postupy porovnat, dále by bylo možné pokusit se zmapovat všechny nástroje, které k etické reflexi výkonu dané agendy lze využít atd.

Osobně mě psaní této diplomové práce obohatilo o utřídění teoretických znalostí z oblasti výkonu sociálně-právní ochrany i oblasti etiky v sociální práci. Realizovaný výzkum byl pro mě velice cenný z pohledu své stávající pracovní pozice na krajském úřadu. Potěšil mě zájem kolegů o výsledky šetření, které jsem prováděl. Jsem přesvědčený, že některé ze závěrů výzkumu využiji i při metodickém vedení pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, kteří se vyplněním dotazníku na jeho realizaci podíleli. V neposlední řadě pak tato diplomová práce v mých očích potvrdila, že propojení oborů etiky a sociální práce je opodstatněné, a že studium oboru Etiky v sociální práci mi do budoucna může přinést cenné poznatky, které využiji ve své praxi sociálního pracovníka.

Seznam použitých zdrojů

- ARZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3
- BANKS, S. *Ethics and values in social work*. London: Macmillan Press, 2006. ISBN 978-14-03994-20-2
- BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠTASTNÁ, A. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-078-3
- COREY, G.; COREY, M. S.; CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*. 7. vyd. Belmont: Thomson Brooks/Cole, 2007. ISBN 978-0-534-61443-0
- DOSOUDILOVÁ, K.; FRANCUCHOVÁ, M. Typická dilemata v terénní sociální práci pro terénní pracovníky. In JANOUŠKOVÁ, K.; NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-503-4
- FISCHER, O. Je etická teorie vhodným nástrojem pro praxi v sociální práci? In *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. ISBN 978-80-7435-138-9
- FISCHER, O.; MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3
- GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*. Olomouc: UP v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0907-0
- GOSIOROVSKÝ, I. *Úvod do profesní etiky*. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2008. ISBN 978-80-7314-159-2
- JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P.; JANEBOVÁ, R.; a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-038-2
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6
- KAHOUN, V., a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-064-5
- KALINA, K.; a kol. *Drogy a drogové závislosti 2. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6
- MOTEJL, O.; a kol. *Stanoviska 2. Rodina a dítě*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007

MILFAIT, R. *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012. ISBN 978-80-86057-78-1

MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...* Brno: M. Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9

MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001. ISBN 80-210-2673-1

NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O.; a kol. *Metody a řízení sociální práce* Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2

NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář*. 3. vyd. Praha: LINDE, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6

NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce – její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-483

ODEHNALOVÁ, A. Dilemata v práci sociálního kurátora. In *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7368-627-7

PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2

REAMER, F. *Social work values and ethics*. In DALEY, J. *Special issue on the future of social work*. New York: Columbia University Press, 1999. ISBN 0-231-11390-0

SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 6. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-056-5

VANKOVÁ, K. Možnosti eliminácie neetického prístupu sociálneho pracovníka. In *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-086-3

Časopisecké statě:

MACHULOVÁ, H.; MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce*, 2009, roč. 1/2009

NAVRÁTIL, P. Sociálně-právní ochrana dětí postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny. *Sociální práce*, 2005, roč. 2/2005

ŠKULECOVÁ, A.; JANKOVSKÝ, J. Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích. *Sociální práce*, 2004, roč. 4/2004

VRTBOVSKÁ, P. Moderní pojetí sociální práce s rodinou a dětmi v obtížné rodinné situaci. *Sociální práce*, 2006, roč. 1/2006

Právní předpisy:

Směrnice Ministerstva práce a sociálních věcí, č.j.: 21 – 42246/2002 ze dne 29. 10. 2002

Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochrany dětí ze dne 17. 12. 2012, příloha č. 1 Standardy kvality sociálně-právní ochrany

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Seznam příloh

Příloha I. Dotazník realizovaného šetření

Příloha I.

Dotazník

Instrukce k vyplnění:

Otázky vyplňujte v pořadí, ve kterém jsou uvedeny. Vyberte vždy jednu odpověď, není-li uvedeno jinak.

Vybranou odpověď označte podtržením. U otevřených otázek odpověď uveďte do vyznačeného místa.

1. Váš věk je:

- a) 20-29 let
- b) 30-39 let
- c) 40-49 let
- d) 50 a více let

2. Vaše pohlaví:

- a) muž
- b) žena

3. Vaše nejvyšší dosažené vzdělání je:

- a) středoškolské
- b) vyšší odborné
- c) vysokoškolské

4. Agendu sociálně-právní ochrany dětí vykonáváte:

- a) do 5 let
- b) od 5 do 10 let
- c) od 10 do 15 let
- d) nad 15 let

5. Domníváte se, že počet případů, které v rámci své agendy vedete, je příliš vysoký?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

6. Domníváte se, že pokud byste vedli nižší počet případů, mohli byste odvádět kvalitnější práci s klientem (klienty)?

- a) ano
- b) spíše ano
- b) spíše ne
- c) ne

7. Domníváte se, že kvalitní výkon sociálně-právní ochrany dětí Vám komplikuje přílišné zatížení administrativní činností (vedení spisové dokumentace atd.)?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

8. Je na vašem pracovišti realizována supervize?

- a) ano, pravidelně
- b) ano, ale nepravidelně
- b) ne, vůbec

9. Při supervizi se nejčastěji věnujete (označte maximálně tři nejčastější možnosti):

- a) problematice pracovního týmu z hlediska organizačního upořádání
- b) problematice pracovního týmu z hlediska vzájemných vztahů pracovníků
- c) řešení případů z pohledu odborného (soulad se zákonem, metodikami atd.)
- d) řešení případů z pohledu etického (soulad s etickým kodexem, svým etickým přesvědčením atd.)
- e) problematice vztahů s vedením organizace
- f) jiným záležitostem

10. Pokuste se vyjádřit, co je při vedení případu pro Vás nejdůležitější:

(seřad'te systémem: 1=nejdůležitější; 6 (případně 7)=nejméně důležité - číslíci doplňte vedle odpovědi)

- a) postupovat podle zákonných předpisů
- b) dodržet zákonné lhůty (pokud se v případě objevují)
- c) správně vedená spisová dokumentace
- d) vlastní přesvědčení, že případ vedu správně
- e) spokojenost vedoucího vedením případu
- f) spokojenost klienta s vedením případu
- g) něco jiného – napište co

11. Stává se Vám, že zákonné normy, metodická doporučení, nebo doporučení nadřízeného, které musíte dodržovat při výkonu své agendy, jsou v rozporu s Vaším etickým přesvědčením?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) zřídka
- d) ne, nikdy

12. Domníváte se, že rozumíte pojmu „etický problém“ v sociální práci?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

13. Pokuste se pojem „etický problém“ stručně definovat:

.....
.....
.....
.....
.....

14. Pokud budeme za eticky problematické považovat situace, při kterých jste nuceni volit takové řešení problému, které je pro Vás z etického hlediska těžko přijatelné, setkáváte se s takovými situacemi při výkonu sociálně-právní ochrany dětí?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) zřídka
- d) ne, nikdy

15. Domníváte se, že rozumíte pojmu „etické dilema“ v sociální práci?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

16. Pokuste se pojem „etické dilema“ stručně definovat:

.....
.....
.....
.....
.....

17. Pokud budeme za eticky dilematické považovat situace, při kterých musíte volit mezi dvěma či více pro Vás eticky nepřijatelnými řešeními problému, setkáváte se s takovými situacemi při výkonu sociálně-právní ochrany dětí?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) zřídka
- d) ne, nikdy

18. Domníváte se, že při výkonu sociálně-právní ochrany dětí se dostáváte do eticky problematických situací častěji, než ostatní sociální pracovníci?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) přibližně stejně často
- d) spíše ne
- e) ne

19. Setkal jste se s tématem etiky v sociální práci během svého studia (přípravy na povolání sociálního pracovníka)?

- a) ano, v dostatečné míře
- b) ano, ale jen okrajově
- c) ne, prakticky vůbec

20. Setkal jste se s tématem etiky v sociální práci během dalšího profesního vzdělávání (semináře, konference apod.)?

- a) ano, v dostatečné míře
- b) ano, ale jen okrajově
- c) ne, prakticky vůbec

21. Domníváte se, že etické aspekty výkonu Vaší profese jsou důležité?

- a) ano, jsou velmi důležité
- b) průměrně důležité
- c) málo důležité
- d) ne, nejsou vůbec důležité

22. Věnujete se na svém pracovišti cíleně etickým otázkám výkonu Vaší agendy (např. při supervizi, na pracovních poradách)?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) zřídka
- c) ne, nikdy

23. Pokud se etickým otázkám výkonu Vaší agendy na pracovišti nevěnujete dostatečně, důvodem je podle Vás především (označte libovolné množství odpovědí; odpověď e) případně doplňte):

(pokud se etickým otázkám věnujete dostatečně, nevyplňujte!)

- a) nedostatek času (velké množství řešených případů, apod.)
- b) tyto otázky nepovažujete za důležité
- c) nemáte možnost se jim věnovat (supervize není realizována, nemáte o nich s kým a kde hovořit)
- d) raději si etické otázky vyřešíte sami
- e) jiný důvod, jaký:.....

Abstrakt

ŽÍLA P. *Etické aspekty v činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí.* České Budějovice 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce M. Opatrný.

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana dětí, pracovníci sociálně-právní ochrany dětí, etika v sociální práci, etický problém a etické dilema, etické aspekty

První dvě kapitoly teoretické části diplomové práce se zabývají systémem sociálně-právní ochrany dětí v České republice. Přiblížena je její historie, legislativní zakotvení a organizační zabezpečení. Samostatná část je věnována činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí v systému státní správy. Třetí kapitola nabízí stručný pohled do tématu etiky v sociální práci. Pozornost je věnována zejména etickým problémům a dilematům.

Praktická část obsahuje prezentaci dotazníkového šetření, kterého se zúčastnili pracovníci sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů Plzeňského kraje. Jeho cílem bylo zjistit, jakou roli hrají etické aspekty v činnosti těchto sociálních pracovníků. Šetření mělo přinést odpověď na otázku, jestli etické aspekty považují pracovníci sociálně-právní ochrany dětí za důležité, zda se jim v praxi systematicky věnují a pokud ne, co může být příčinou.

Abstract

Ethical aspects of operation workers in socially-juridical children protection.

Key words: socially-juridical children protection, workers in socially-juridical children protection, ethic in social work, ethical propositions and ethical dilemma, ethical aspects

First two captures of the dissertation's theoretical part deals with socially- juridical children protection in Czech Republic. Closer look into the history, legislative moorage and scheduler task safeguard. The separated area is devoted to operational workers in socially-juridical children protection of the Civil Service system. Third chapter offers brief look into ethical subject in social – work. Attention is especially devoted to ethical propositions and ethical dilemmas.

Practical part contains presentation of a questionnaire survey from Council of the Pilsner region, where socially-jurisprudent workers took part in. Its target was to discover what role plays ethical aspects in activities of these social workers. Investigation should bring an answer for the question if ethical aspects are consider to be important for socially-juridical operational workers and if operational workers uses them and are methodically dedicated to them and if not, what it could be the cause.